

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

В.о. Завідувача кафедри

_____ Р. О.Максимович

« ____ » _____ 2023р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ**

Виконавець: Осипова Ольга Вікторівна

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Драчов Олексій Вікторович

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2023

ЗМІСТ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ	8
1.1. Розвиток транснаціональних банків як особливих суб'єктів міжнародного права	8
1.2. Правове регулювання стабільності функціонування фінансового сектору	15
РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ У КРАЇНАХ СВІТУ	26
2.1. Особливості регулювання транснаціональних банків при формуванні ринку банківських послуг ЄС	26
2.2. Особливості регулювання транснаціональних банків в умовах світової кризи на прикладі США.....	35
РОЗДІЛ 3 ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТНБ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ	43
3.1. Сучасні стан та тенденції регулювання діяльності банків в Україні	43
3.2. Модель взаємодії транснаціональних банків та банківської системи України	52
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЄЦБ – Європейський центральний банк

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НБУ – Національний банк України

НЦКПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ООН – організація об'єднаних націй

ТНБ – транснаціональний банк

ТНК – транснаціональна компанія

СОТ – Світова організація торгівлі

ФРС – Федеральна резервна система

FDIC – Федеральна корпорація по страхуванню депозитів

ВСТУП

Актуальність обраної роботи полягає в тому, що процеси глобалізації, що зумовлюють основні тенденції розвитку світу в останні десятиліття, мають свій прояв в багатьох сферах людського життя. Це у першу чергу стосуються процесів економічної та фінансової глобалізації. Саме завдяки останній значно зросла концентрація та централізація банківських активів і капіталів, що у свою чергу вивело транснаціональні банки в ключові гравці світового ринку з огляду на обслуговування торгівельних та фінансових потоків світу. Транснаціональні банки (далі ТНБ) мають складну структуру, яка враховує різнопланові та багаторівневі процеси, що протікають в світі, ступінь конкуренції, рівень взаємопов'язаності промислового та банківського капіталу, контроль за проведенням та дотриманням валютних та кредитних операцій на світовому фінансовому ринку тощо. В той же час інтерналізація світового фінансового простору, яка забезпечується завдяки наявності та розвитку новітніх технологій та ефекту трансграничної передачі шоків між різними країнами та навіть регіонами світу. Свідчить про те що ризики діяльності окремих банків та банківських груп можуть створити загрозу виникнення глобальної світової кризи, що у свою чергу призводить до масових банкрутств фінансових установ, паніки на фінансових ринках, зменшення активів банків, збільшення непрацюючих активів фінансових установ, значних витратах державних коштів для гарантування безпеки вкладників банків щодо їх депозитів і як наслідок ре капіталізацію проблемних фінансово-кредитних установ.

Загальносвітова фінансова нестабільність оголила основні складнощі регулювання міжнародної банківської діяльності, серед яких чільне місце займають асиметричність взаємних відносин різних гравців фінансово ринку, брак дієвих ініціатив з боку регуляторних органів, які попереджають а знижують ризики порушення конкуренції в банківській сфері, збільшення відсотку висок ризикових спекулятивних операцій з боку банків та створення фіктивного капіталу. Все це свідчить про необхідність здійснення

розгорнутого дослідження сутності транснаціональних банків установ, а також способів їх регулювання на національному, міжнародному, наднаціональному та глобальному рівнях, розроблення та втілення ініціатив, з боку регуляторних та наглядових органів провідних країн світу у галузі банківської діяльності, як провідних гравців фінансового ринку світу.

З огляду на зазначене вище актуальним вбачається провести дослідження регулювання діяльності ТНБ враховуючи сучасні тенденції та наслідки глобальних фінансових криз теперішнього століття для передбачення та попередження наявних невідповідностей на світовому фінансовому ринку. Дослідження способів інституційної реструктуризації системи регулювання діяльності банків у світі є також актуальним у контексті європейської інтеграції України та включення країни до глобального регулювання міжнародної банківської діяльності.

Теоретичні та практичні питання основи процесів транснаціоналізації, сутності та історичного розвитку транснаціональних банків, підстав регулювання міжнародної банківської діяльності в умовах глобальної світової фінансової системи розкрито в працях таких зарубіжних і українських учених, як Г. Бальян, О.В. Васюренко, О. Дзюблюк, О. Драчов, М. Король, І. Крупка, О. Лапко, О. Мірошніченко, Я. Оглобля, С. Савчук, Н. Ткаченко та багатьох інших.

Незважаючи на те, що інтерес до обраної теми з кожним роком зростає, а кількість наукових публікацій показує неабияку заінтересованість сферою регулювання ТНБ, часткові проблеми регулювання діяльності цих міжнародних структур диктують подальших досліджень, особливо з огляду на геополітичну специфіку останніх років, що призводить до росту загальносвітової фінансової нестабільності. Розгорнутого розбору потребує теоретичне обґрунтування сучасної системи регулювання міжнародної банківської діяльності основною задачею якого є встановлення світової фінансової стабільності. Важливо здійснити аналіз стратегічних напрямів покращання системи регулювання банківської діяльності в Україні, що

базується на реальному досвіді країн ЄС та США, що у свою чергу сприятиме підвищенню фінансової стійкості українського банківського сектору.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних банків та їх вплив на національну банківську систему України.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- дослідити розвиток транснаціональних банків як особливих суб'єктів міжнародного права;
- виявити основні індикатори, що впливають на правове регулювання стабільності функціонування фінансового сектору;
- охарактеризувати особливості регулювання транснаціональних банків при формуванні ринку банківських послуг ЄС;
- виявити особливості регулювання транснаціональних банків в умовах світової кризи на прикладі США;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції регулювання діяльності банків в Україні;
- визначити модель взаємодії транснаціональних банків та банківської системи України.

Об'єктом даного дослідження є процеси регулювання діяльності транснаціональних банків в умовах сьогодення.

Предметом даного дослідження є закономірності, особливості та механізми міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних банків.

Методами дослідження, які використовувались в написанні роботи є методи емпіричного дослідження, метод групування, загально-логічний метод, методи індукції та дедукції, метод історично-правового аналізу, загальнонауковий метод, метод системного підходу.

Методи, використані при роботі з даним дослідженням, різняться в залежності від їх кінцевої мети. Так, під час вивчення процесу становлення та

розвитку транснаціональних банків як предмету регулювання було застосовано метод історично-правового аналізу

При розгляді процесу становлення Європейського, американського та українського банківського ринків було застосовано метод аналізу і синтезу, для формування цілісної картини розуміння, тих глибинних процесів, які дозволили сформувавши сьогоднішню модель сучасного банківського сектору.

Для розмежування сильних та слабких сторін регулювання діяльності ТНБ в різних регіонах світу було, а також для виокремлення відмінних та спільних рис законодавчого регулювання діяльності транснаціональних банків задіяно порівняльно-правовий метод.

Індукція, порівняння та узагальнення мали місце при формуванні кожного висновку до розділів на підставі засвоєного матеріалу.

Апробація результатів дослідження. Додаткові результати наукового дослідження були апробовані та опубліковані в рамках науково-практичної конференції:

– Драчов, О.; Осипова, О.. Теоретичні підходи до регулювання діяльності транснаціональних банків. Міжнародна науково-технічна конференція "AVIA", 2023. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/AVIA/AVIA2023/paper/view/9592/7922> (дата зведення 18.06.2023)

Структура дипломної роботи зумовлена метою дослідження та сформована на підставі предмету дослідження.

Складові дипломної роботи: вступ, три розділи, якими охоплюються дев'ять підрозділів, висновок до роботи та список використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 64 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ

1.1. Розвиток транснаціональних банків як особливих суб'єктів міжнародного права

Транснаціоналізація та глобалізація економічної діяльності різних сфер світової економіки є ключовою тенденцією розвитку міжнародних економічних відносин ХХ та ХХІ ст. Ця тенденція не оминула також і банківську діяльність. На сьогоднішній день банківські системи окремих країн та регіонів все більше інтегруються між собою, а це в свою чергу веде до зростаючого рівня залежності, цих систем не тільки один від одного, але й призводить до взаємопов'язаності міжнародної банківської системи загалом. В такому випадку одним із ключових напрямків взаємодії окремих внутрішньодержавних банківських систем є проведення трансграничних операцій, що безпосередньо здійснюються транснаціональними банками, а це у свою чергу приводить до зростання рівня залежності цих систем від зовнішніх середовищ та стану міжнародної банківської системи в цілому.

Крім того міграція банківського капіталу з одної юрисдикції до іншої, що є закономірним процесом розвитку економіки, збільшення виробничих потужностей, суттєве зростання конкуренції та трансграничного виробництва. А також природне бажання до збільшення прибутку, розширення сегменту ринку, покращенню конкурентної позиції банку на ринку, все це веде до концентрації та централізації банківського капіталу. Крім того нарощення виробничого капіталу, яке здійснюється в рамках транснаціональних компаній (далі ТНК), концентрація виробництва, також стає об'єктивною передумовою росту банків. Тоді як вслід за транснаціональними компаніями, банки виходять за межі окремих країн та також стають транснаціональними.

Як вже зазначалося вище взаємодія різних національних банківських систем перед усім відбувається за рахунок операцій, що здійснюються ТНБ як в рамках національних так і за їхніми межами. Можна цілком впевнено сказати, що саме ці гіганти тримаються під своїм контролем валютні та фінансові зв'язки між різними країнами та навіть окремі економічні процеси в середині них, тому безперечно сьогодні транснаціональні банківські групи можна вважати ключовими гравцями на фінансовому ринку, які відіграють важливу роль у сучасній світовій економіці, та є дорогоцінною складовою ланкою економічного життя як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Наша країна цілеспрямовано реалізує свою стратегію по євроінтеграції та інтеграції в світовий фінансовий простір як такий. Рух України в напрямку інтеграції нашого фінансового ринку з міжнародним значною мірою ставиться в залежність від здатності швидко та ефективно підлаштовуватись під різноманітні зовнішні та внутрішні виклики. Необхідно підкреслити, що процеси глобалізації та лібералізації руху капіталу, захист національних інтересів та збереження суверенітету держави як такої, ускладнюють процес регулювання та контролю за діяльністю банків, тому питання стійкого розвитку банківського сектору набуває все більшої актуальності. Таким чином питання регулювання діяльності іноземних банків, особливо в умовах лібералізації доступу банківського капіталу з іноземним походженням на національні ринки і реорганізації національного банківського контролю є вкрай важливим.

Як зазначалося вище процеси стрімкої економічної глобалізації стали основою причиною структурних змін в розвитку світової економіки та банківського сектору, як такого. Посилююча конкуренція в банківському секторі заохочувала до пошуку нових ринків, що неминуче призвело до широкомасштабної експансії закордонного банківського капіталу в окремих країнах.

При цьому як влучно зауважують М.М. Король та А.М., Носа загалом транснаціональний банківський капітал є національним за походженням та міжнародним за сферою дії. Цей капітал з одного боку виступає як складова внутрішньої економіки держави, а з іншої важливим елементом функціонування світової економіки. Перетікаючи з однієї країни в іншу, банківський капітал залишає за собою національну специфіку його функціонування, але в той же час він набуває рис банківського капіталу іншої країни, в якій він почав діяти. Все це проявляється в способах дії, сфері діяльності, специфіці надання тих чи інших банківських послуг, особливості організаційної структури банку тощо [1, с. 101].

Таким чином, можна зробити висновок, що головною організаційно-правовою формою транснаціонального банківського капіталу є транснаціональні банки, що у свою чергу виступають основними партнерами транснаціональних корпорацій.

При цьому, з огляду на велику концентрацію капіталу, розгалужену систему відділів, зв'язків та послуг, що надаються ТНБ можна вважати великим універсальним банком, який здійснює посередницьку функцію в обігу позичкового капіталу та при підтримці держави реалізовує контроль за валютними та кредитними операціями [2, с. 243].

Більше того, деякі науковці зазначають, що транснаціональні банки є різновидом транснаціональних корпорацій, що функціонують у міжнародній банківській сфері. Варто відзначити, що за час існування ТНБ значно розширили свою діяльність відкривши філії майже в усіх країнах світу, вони проводять фінансові операції, які не лише виходять за кордони однією держави, але й можуть включати в свою орбіту декілька і більше країн, контролюють валютні та фінансові відносини та зв'язки між державами, включаючи окремі економічні процеси всередині країн [3].

З огляду на вище зазначену позицію варто зрозуміти, що таке транснаціональна корпорація. Згідно із офіційним визначенням, як було розроблено на Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD),

«транснаціональна корпорація – це компанія, яка поєднує юридичних осіб різних видів організаційно-правових форм, а також видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень» [4, с. 49].

Дещо інше визначення дає Конвенція «Про транснаціональні корпорації» в якій зазначається, що ТНК – це інтернаціональне утворення будь-якої організаційно-правової форми, що складається з юридичних осіб двох і більше країн [5].

Такий науковець як С.О. Стрельник, вказує, що «транснаціональна компанія – це підприємство, яке походить з однієї країни та вкладає ресурси в розширення своєї діяльності на міжнародному ринку шляхом заснування дочірніх компаній, відкриття філій в інших країнах із метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності, що, своєю чергою, призводить до максимізації прибутку компанії та підвищення економічного впливу компанії на національні економічні системи світу» [6, с. 61].

Інший вчений І.І. Кохан дає таке визначення ТНК, «транснаціональна корпорація – це міжнародна економічна структура, що має господарські одиниці у двох або більше країнах незалежно від юридичної форми і сфери діяльності, проводить узгоджену політику, втілює у життя загальну стратегію через один або декілька управлінських центрів із метою одержання максимального прибутку» [7, с. 45].

Аналізуючи процес розвитку та становлення ТНК та ТНБ можна відзначити те, що обидва види господарських об'єднань тісно співпрацюють між собою в міжнародному бізнесі. Крім того вони пройшли тісний і складний шлях майже паралельно один одному. Більше того саме завдяки цій співпраці ТНК змогли досягти такого величезного впливу та економічної незалежності, яку вони мають зараз.

Процес становлення транснаціональних банків почався ще в 70-ті роки минулого століття, коли провідні банки розвинутих країн накопичивши достатній капітал почали активно розширювати мережу своїх закордонних

філій, якою вони охопили не лише країни з розвинутою економікою, але й країн, що розвиваються, а починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. вони приступили до освоєння територій європейських держав які належали до соціалістичного блоку.

Також варто відмітити те, що в 80-х роках банківське законодавство більшості провідних країн світу динамічно розвивалося в напрямку лібералізації, яка з одного боку проявлялась перед усім в скасуванні будь-яких обмежень руху капіталів, а з іншого була направлена на розвиток рівноправного конкурентного середовища на місцевих ринках. Саме в цей час банківські системи розвинутих держав виходять на новий якісний рівень: почала зростати роль банків в міжнародних відносинах, збільшилася швидкість та масштаби міжнародного руху капіталів, міжнародний ринок капіталів відірвався від виробничого капіталу та отримав певну незалежність, що спровокувало перерозподіл фінансових ресурсів між країнами.

В 90-х роках минулого століття регуляторні органи розвинутих країн продовжили політику лібералізації доступу іноземних банків на внутрішній ринок своїх країн. У зв'язку з чим масштаби проникнення ТНБ та великих закордонних банківських груп посилювалися. При цьому розширення діяльності банків відбувалося як шляхом відкриття нових відділень та філій, так й шляхом купівлі національних банків та розбудови вже наявної інфраструктури. Істотною ознакою цього періоду було розповсюдження діяльності ТНБ на країни, що розвивалися, особливо це стосувалося країн колишнього СРСР і які до цього не мали власної фінансово-кредитної системи яка б була здатною ефективно перерозподіляти наявні фінансові кошти. Така діяльність інспірувала посилення монополістичної тенденції розвитку банківського сектору, які були закладені в попередні десятиліття. Це проявилось перед усім в контролю кредитних відносин відповідно найбільшими банківськими транснаціональними групами.

Варто відзначити, що процес становлення практичному плані також мав своє відображення і в теоретичному, адже дискусій в науковому

товаристві стосовно що таке транснаціональний банк було так само багато, що й відповідно до ТНК.

Так відповідно до ООН, «транснаціональний банк – це великий універсальний банк, який досяг такого рівня міжнародної концентрації та централізації капіталу, що завдяки зрощенню з промисловим капіталом (ТНК) передбачає його реальну участь в економічному розділі світового ринку позикових капіталів та кредитно-фінансових послуг. Більше того за методикою ООН транснаціональними вважаються такі банки, обсяг активів яких становить не менше 2 млрд доларів і маю розгалужену мережу представництв та філій більше як в 5 іноземних державах» [1, с. 101].

Як зазначають А.П. Голіков та П.О. Черномаз, транснаціональним банком вважається велике кредитно-фінансове об'єднання універсального типу, що має широку мережу закордонних компаній та відзначається участю на регулярній основі, при допомозі держави здійснюючи контроль за валютними та кредитними операціями на міжнародному фінансовому ринку [8, с. 331].

Інший науковець В.В. Поляков зазначає, що «транснаціональні банки – це великі кредитно-фінансові комплекси, які за підтримки держави, маючи у своїй структурі широку мережу зарубіжних представництв, контролюють валютні та кредитні операції на світовому ринку, виступаючи головними посередниками у міжнародному русі позичкового капіталу» [9, с. 53].

З огляду на зазначені визначення можна виділити такі характерні риси ТНБ: домінуюча позиція на міжнародному ринку позикових капіталів; розгалужена система іноземних підрозділів, філій та представництв, що акумулюють капітал та перерозподіляють його; ключовими операціями є обслуговування переважно обміну капіталу, а не зовнішньої торгівлі; масштабна активність на грошовому та валютному світовому ринку тощо.

При цьому головною причиною яка спричинила бурхливий розвиток ТНБ була і є концентрація та централізація внутрішньодержавного капіталу, що дає поштовх для пришвидшення обігу капіталу в цілому, значно збільшує

сферу зовнішньої торгівлі, розповсюджує передові банківські та науково-технічні досягнення, дає приплив збиткових грошових ресурсів в країну реципієнт та сприяє стабілізації платіжних балансів держав.

Таким чином функціонування транснаціональних банків корелює з функціонуванням транснаціональних компаній, обидві групи використовують міжнародний підхід до формування й розвитку своєї транснаціональної мережі філій, відділень та представництв з єдиним центром прийняття рішень у країні базування головного банку [1, с. 101].

Зважаючи на те, що ТНБ та ТНК є основними партнерами, транснаціональні банки надають деякі специфічні функції для міжнародних компаній, що проявляється в їх консультативному, фінансовому та інформаційному обслуговуванні всіх не фінансових секторів економіки як в своїй країні так і за кордоном. Крім того до функцій ТНБ можна віднести: здійснення кредитування країн, участь у розробленні та фінансуванні структурних державних проєктів, фінансування діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій (МВФ, СБРР, МБРР), проведення операцій на ринку євровалют, здійснення діяльності з купівлі продажу цінних паперів, фінансування іпотеки, надання інформаційних послуг щодо фінансового ринку, розрахункове обслуговування населення тощо [2, с. 244].

Отже основне завдання транснаціональних банків, це акумулювання дешевих коштів в одній юрисдикції та переміщення й використання їх так де вони можуть принести найбільшу економічну вигоду [2, с. 245].

Варто також погодитись з науковцем Л.А. Ключко, який зазначає, що з перспективи часу транснаціональні банки отримали деякі особливості, а саме:

- найбільший та основний посередник між власниками та позичальниками фінансових ресурсів, які використовуються для потреб бізнесу;
- центральний розпорядник щодо форм та напрямку руху капіталів від власників до позичальників;

– універсальна фінансова ланка яка також виступає як джерело суттєвих об'ємів інвестиційних коштів що мають надійне джерело походження [10, с. 264].

Отже специфікою діяльності транснаціональних банків є те що на відміну від національних банків вони володіють великою міжнародною інфраструктурою відділень, філій та представництв яка дозволяє їм ефективно та швидко реагувати на потреби клієнтів маючи при цьому єдиний центр прийняття рішень, який базується в певній країні походження групи чи керування нею.

Крім того аби зміцнити своє становище в майбутньому на всіх основних ринках світу вони значно розширюють свій асортимент фінансових послуг, акцентуючи свої зусилля на розширенні операцій з цінними паперами, плануванні та реалізації інвестицій для фізичних та юридичних осіб, надання позикового капіталу промисловості, лізингу, факторингу і т. п., розвиток та покращення функціонування мереж кореспондентських банків, маркетингу, формуванні конкурентних стратегій для роздрібного сектору. Адже всі ці напрями мають безпосереднє значення для належного забезпечення акумуляції фінансових ресурсів транснаціональними банками та розширенні своєї ресурсної бази.

1.2. Правове регулювання стабільності функціонування фінансового сектору.

Як зазначалося в попередньому підрозділі транснаціональні банки є дуже важливими складниками у всій загальносвітовій фінансовій інфраструктурі. Тому, для успішного функціонування необхідні умови належного їх функціонування наприклад, постійний нагляд та контроль за діяльністю банку, координація та наявність національних регуляторів тощо. Якщо регулювання ТНБ є ефективним, то таким чином створюються усі умови для фінансової стабільності по всьому світі. Відповідно, фінансова

стабільність на глобальному рівні базується на необхідній, адекватній методологічній та законодавчій базі [11, с. 117]

Однак перед тим як безпосередньо перейти до розгляду правового регулювання, саме банківського сектору, необхідно визначити що таке економічна система, фінансова система, фінансовий ринок, посередники та інфраструктура.

Отже як зазначається в доктрині, з позиції економічної теорії будь-яка економічна система – це сукупність механізмів організації економіки [12, с. 17], які тісно пов'язані між собою і безперервно взаємодіють, а самі механізми творять як сили ринку, так і державні інститути. З огляду на це, до фінансової системи слід віднести й інститути, які безпосередньо здійснюють організацію, нагляд та моніторинг її функціонування. А це у свою чергу вказує нам на те, що фінансова система з точки зору ринкової організації форму руху грошей в певній економічній системі держави містить три основні складові – фінансовий ринок, фінансові посередники та інститути, які здійснюють безпосередню організацію, моніторинг і регулювання (рис. 1).

Рис. 1. Складові фінансової системи за її суб'єктами

При цьому фінансовий ринок, як одна із складових фінансової системи має певні атрибути, що характеризуються різними національно-економічними характеристиками держав, так і конкретними рисами державного та правового устрою. Ці характеристики пов'язані з фундаментальними принципами структури та механізмами функціонування національного економічного порядку. Саме фінансовий ринок здійснює взаємодію та взаємозв'язок взагалі всіх можливих ринків (виробництва

товарів, надання послуг, оборту прав інтелектуальної власності тощо) та є, у свою чергу, дуже вразливим до порушення ринкової рівноваги в цих ринках.

Як зазначає дослідник І.М. Крупка: «сьогодні питання дефініції «фінансового ринку» залишається дискусійним і не знайшло чіткого визначення у вітчизняній економічній літературі та нормативно-правових актах, а її тлумачення як об'єкта наукового пізнання, зазвичай, здійснюються в двох аспектах – економічного явища та економічної категорії» [13, с. 288].

В той же час, дослідник зазначає, що аналіз різних науково-теоретичних підходів до визначення терміну «фінансовий ринок» свідчить про те, що суть цього терміну можна розглядати з точки зору двох основних підходів:

1) *функціональний*, відповідно до якого фінансовий ринок – це система ринкових грошово-кредитних відносин, в якій об'єктом операцій є грошовий капітал, що здійснює накопичення та перерозподіляє ці ресурси при підтримці фінансових інструментів між різними господарсько-економічними суб'єктами;

2) *інституційний*, відповідно до якого фін ринок – це загал спеціалізованих фінансово-кредитних організацій, банків, кредитних спілок, страхових компаній тощо, що організують переміщення фінансових ресурсів та є посередниками у процесі перерозподілу фінансових активів між позикодавцями та позичальниками, продавцями та покупцями фінансових коштів [13, с. 288].

Сьогодні економічні відносини між різними контрагентами характеризуються мінливістю та високою конкуренцією, тому основною метою їх формування є досягнення як найвищої ефективності. Безумовно, переказ грошей з найменшими трансакційними витратами, від того хто володіє надлишковим фінансовим ресурсом до позичальника, потребує фахових знань. Тому обіг грошового капіталу здійснюється при підтримці і з боку спеціальних фінансових інститутів – фінансових посередників, які за

певну винагороду надають відповідні послуги як учасникам ринку, так і один одному [14].

Як слушно зауважили З. Боді та Р. Мертон [15, с. 94], головна функція фінансових посередників полягає в «забезпеченні клієнтів фінансовими продуктами і послугами з більшою ефективністю, ніж вони могли б отримати від своїх безпосередніх операцій на фінансових ринках (облігацій та акцій)», у процесі виконання якої вони (посередники) «перерозподіляють ризики і ресурси між постачальниками і споживачами фінансового капіталу, між інвесторами/кредиторами та реципієнтами коштів у динаміці руху активів» [16].

При цьому як зазначають деякі науковці зокрема А. Єпіфінов, І. Школьник, Т. Васильєва, та інші [17, с. 142–144] усіх посередників можна поділити на дві групи: інституційні та інфраструктурні. Адже функції в кожній з цих груп різні та відносяться вони до різних структурних елементів механізму фін ринку. До першої групи відносять такі категорії посередників як: банки, інститути спільного інвестування, страхові компанії та ін. завдання яких полягає в акумуляції вільних грошей фізичних та юридичних осіб та перерозподіл їх. Тоді як завданням інфраструктурних посередників є обслуговування потоків фінансових ресурсів, консультування, надання інформації та послуг в фін секторі, направлених на організацію найкращих умов пошуку продавців та покупців фінансових ресурсів і відповідно до них належать: фондові біржі, реєстратори, зберігачі, депозитарії, брокери, дилери, андерайтери, компанії з управління активами та ін.

Однак, на наш погляд важливо також виділити, третю групу суб'єктів фінансового ринку які створюють правила гри на ринку загалом, до них належать державні та наднаціональні регулятори, а також саморегулювальні організації.

Варто погодитись з І.М. Крупка, який вказує, що крім зазначених вище дефініцій фінансового ринку є таке поняття як національний фінансовий простір, який становить комплекс фінансових відносин в країні частиною

якого виступає фінансова система, яка у свою чергу містить такі елементи як фінансовий ринок та адміністративний механізм перерозподілу фінансових ресурсів. Фінансова система спільно з ринками фінансових послуг створює національний фінансовий простір, управління яким вбирає в себе певні елементи і механізми для досягнення визначених макроекономічних цілей за допомогою інструментів фінансової політики, які застосовують у грошово-кредитній та бюджетно-податковій сферах. В той же час безпосередньо фінансовий ринок охоплює три основні елементи: суб'єкти (покупці-продавці), інфраструктуру (інститути, що допомагають в проведенні фінансових операцій), а також архітектуру (регулятори та саморегулювні організації) [18, с. 12].

В наукових працях економічно-правової літератури при аналізі ролі інститутів у забезпеченні розвитку економічного благополуччя провідне місце приділяється таким факторам, як рівень якості правової системи держави та щабель розвитку фінансової системи. Таким чином, комплекс законів, норм, правил, процедур, державних регуляторних органів управління, характеризують комплексний інституційний механізм державної фіскальної політики, який здійснює ефективний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Такий інституційний механізм, як зазначають деякі науковці, включає в себе такі складові: нормативно-правова система інститутів, фінансово-економічна система інститутів; система інститутів регулювання. При цьому саме комплексна співпраця цих елементів значним чином окреслює рівень ефективності фінансової політики, яка проводиться в конкретній країні [19, с. 21].

Керування державними фінансами має бути направлено на оптимізацію витрат на фінансування та створення взаємозв'язків між державним бюджетом, цільовими фондами, різними типами підприємств державної форми власності, покращення та вихід на новий якісний рівень інвестиційних процесів шляхом оцінки, аналізу, відбору та реалізації інвестиційних проектів, направлених на розвиток економіки нашої держави в

довгостроковій перспективі, зростання рівня прозорості використання державних коштів за рахунок адекватного обліку, звітності та аудиту ефективності [19, с. 22].

Важливо відмітити, що інституційні засади проведення ефективної державної фінансової політики визначаються відповідними нормативно-правовими актами, направленими на створення належних умов, забезпечення реалізації покладених завдань та функцій на державні органи управління та органи місцевого самоврядування, які й окреслюють ступіть ефективності функціонування фінансової системи тієї чи іншої держави. Ця система інститутів включає в себе з одного боку безпосередньо державні органи влади (регулятори), що визначають ключові напрямки фінансової політики країни, а з іншого боку нормативно-правові акти.

Аналізуючи міжнародний та національний досвід розвитку фінансового ринку при будівництві організаційно-економічного механізму його регулювання можна виявити три фундаментальні рівня: рівень законодавчих органів рівень державних регулюючих органів; рівень саморегулюючих організацій.

Сфера законодавчих органів і їх вплив на організаційно-економічний механізм забезпечення функціонування фінансового ринку здійснюється через нормативно-правову діяльність Верховної ради України, Президента України та кабінету міністрів. Звичайно призначення фінансового ринку не можна недооцінювати і тому саме ця сфера постійно перебуває в центрі уваги всіх відповідних органів влади. Тому законодавче регулювання повинно йти в ногу з останніми міжнародними стандартами в сфері регулювання фінансових ринків, які зарекомендували свою ефективність.

Рівень державних регулюючих органів, що здійснюють нагляд та контроль за фін ринком представлений двома основними гравцями Національний банк України (далі НБУ) та Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі НЦКПФР), але крім цих основних органів також треба не забути про діяльність Міністерства фінансів України, яке фактично

відповідальне за державний борг країни у вигляді випуску державних облігацій та інших державних зобов'язань. До цієї категорії також відноситься Національний депозитарій, який відповідає за створення та належне функціонування депозитарного обліку цінних паперів, Рахункову палату, яка здійснює державний нагляд та контроль за такими органами як Фонд державного майна, Антимонопольний комітет тощо.

Крім двох вище зазначених рівнів, як показує досвід економічно високо розвинутих держав, функції регулювання фін сектору повинні також здійснювати не тільки органи центральної влади, але й організації, які побудовані за принципом саморегулювання. Крім того в Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» зазначається, що регулювання фондового ринку здійснює держава та саморегулювальні організації [20]. Саморегулювальна організація це організація яка об'єднує професійних учасників ринку в тій чи іншій сфері фінансової системи, створене як неприбуткове об'єднання учасників ринку фінансових послуг, які провадять діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів та зберігачів), утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку [21, с. 87].

Досвід різних країн світу показує, що є дві основні моделі регулювання фінансового ринку: з високим рівнем інтервенції держави та низьким рівнем інтервенції держави (регулювання здійснюється ринком). На нашу думку, для результативного розвитку вітчизняного фінансового ринку необхідно поєднувати ці дві моделі, а саме регулювання державне та ринкове. Адже цілком зрозумілим є те, що кожен з цих методів має свої плюси та мінуси. Ринкове регулювання може привести до небажаних різких коливань, які можуть створити кризові явища та порушити баланс системи в цілому. В той же час, саме адекватне поєднання обох механізмів регулювання здатне позитивно вплинути на ефективність функціонування усього фінансового ринку.

Ринкове регулювання, як зазначає Інна Школьник, здійснюється двома шляхами: перше – через відкриття ринку для нових учасників та продуктів, що притримуються певних правил; по-друге, через створення нових договірних стандартів [21, с. 89].

З точки зору правового регулювання нас цікавить, метод стандартів та кодексів, адже за їх допомогою регулюється значна частина роботи фінансово ринку як такого. Цей метод можна охарактеризувати методом «м'якого» права (soft law), тобто регулювання, яке засноване не на жорстких правових нормах, встановлених органами законодавчої влади та органами державного регулювання, а на добровільно прийнятих нормах та правилах, порушення яких буде мати наслідком втрати репутації, невизнання суспільством, і як наслідок втрати прибутків. При цьому, норми «м'якого» права можуть досить вдало доповнювати жорсткі нормативно правові акти, які встановлюються законодавством.

Крім того, як показує передова світова практика функціонування національних фінансових ринків, методи стандартів та кодексів з кожним роком все більше впливають на них, інтегруючи їх у світовий фінансовий ринок. Прийняття тих чи інших стандартів та кодексів функціонування фінансового ринку державою, виступає як певен індикатор, що підкреслює статус цієї країни в світовому фін просторі. В той же час, прийняття цих стандартів та кодексів на рівні держави є умовно добровільним актом державних органів, то на міжнародному рівні прийняття кодексів має свою форму у вигляді рекомендацій, декларацій, рішень міжнародних організацій тощо. Прикладом дії цього методу є створення в 1999 році Форуму фінансової стабільності за рішенням групи 7 (групи країн з високо розвинутою економікою: Великобританія, США, Канада, Франція, Німеччина, Японія та Італія). До задач цього Форуму було визначення «слабких місць» у міжнародній фінансовій системі та здійснення координації відповідних інституцій, органів та організацій, які відповідальні за світову фінансову стабільність. Форум розглянув близько 43 кодексів, з яких 12 було

виділено пріоритетом, я п'ять з них обов'язково оцінюються в рамках програми «оцінки стабільності фінансового сектору», що здійснюється МВФ та Світовим банком на постійній основі. В рамках цих 5-ти кодексів виділяються: «Основні принципи ефективного банківського нагляду», розроблені Базельським комітетом з питань банківського нагляду, «Принципи міжнародної організації комісій з цінних паперів», «Принципи Міжнародної організації зі страхового нагляду», «Принципи комітету щодо платіжних та розрахункових систем», «Принципи транспарентності грошової і фінансової політики Міжнародного валютного фонду».

Якщо зупинитися на національному нормативно-правовому регулюванні, то до найвагоміших законодавчих актів, які регулюють взаємовідносини у фінансовій сфері, належать: Бюджетний кодекс України [22], Податковий кодекс України [23], Митний кодекс України [24], Закон України «Про банки та банківську діяльність» [25], Закон України «Про Національний Банк України» [26], Закон України «Про Державний бюджет України», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», відповідні постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Укази Президента України тощо.

Таким чином ми бачимо, що діяльність банківських інститутів на законодавчому рівні врегульована на високому рівні, що відповідно забезпечує її ефективне функціонування. В той же час необхідно зазначити, що питання діяльності іноземних транснаціональних банківських груп на законодавчому рівні в Україні поки що не розглядалося.

Крім того важливо також відмітити, що взагалі аналізуючи теоретичні підходи щодо регулювання діяльності ТНБ, досить часто можна зустрітися з тим, що поняття регулювання та управління використовуються як синоніми, проте на нашу думку це не зовсім вірно. Управління це безпосереднє здійснення конкретної діяльності, керування нею, реалізація процесу розвитку процесів та явищ, тобто визначення їх направленості. Тоді як регулювання це підпорядковувати певному порядку, правилу,

упорядковувати; впливати на економічні процеси для отримання потрібних показників, досягнення необхідного ступеню задоволення потреб [11, с. 117].

Теоретичні підходи щодо регулювання банківської діяльності є дуже різнобічними. Наприклад, дослідники пропонують різноманітні підходи, які поділяються на групи:

1. Перший підхід передбачає регулювання ТНБ з метою розробки необхідної правової бази для їх регламентації. Науковці передбачають у такому варіанті створення правової бази, що необхідні у регулюючому процесі. Важливим аспектом є також ухвалення необхідних положень установами або державою, що впливають на регламентування функціонування банків. Наприклад, це можуть бути директиви, акти або інструкції, що необхідні у діяльності банку.

2. Другий підхід має на меті регулювання як до системи заходів державного впливу. Відповідно, дослідники визначають банківське регулювання як одну із форм державного управління, що включає необхідну систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк або інший уповноважений орган може забезпечувати стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси в банківському секторі [11, с. 117].

Так зокрема, науковець Хаб'юк О. зазначає, що банківське регулювання відноситься до аспекту формування та застосування заходів державою з впливом на банківський сектор для досягнення їх цілей, що полягають у забезпеченні обігу грошей, стабільності банківської системи, уникнення монополітизації, усуненні недоліків у міжнародному житті банку [27, с. 25].

Підсумовуючи викладене, можна відзначити необхідність та значення державного регулювання фінансового ринку, було проаналізовано наявні моделі державного регулювання фінансового ринку, визначено критерії формування цих моделей.

На сучасному етапі існує два основні рівня інтервенції держави в регулювання фінансово ринку високий та низький. В Україні фінансовий ринок характеризується високим рівнем регулювання, яке базується за функціональним принципом, тобто принципом регулювання діяльності банківського сектору, цінних паперів, страхового ринку тощо, на основі змішаного регулювання діяльності учасників цього ринку. Однак для більш ефективного функціонування фінансового ринку України необхідно поступово переходити від більш жорсткого регулювання до регулювання ринкового, та запровадити ефективне змішане державно-ринкове регулювання.

З огляду на передову світову практику використання міжнародних стандартів та кодексів регулювання фінансових ринків державами, що є певним індикатором зрілості фінансової системи, можна з впевненістю стверджувати, що наша країна рухається в правильному напрямку.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ У КРАЇНАХ СВІТУ

2.1. Особливості регулювання транснаціональних банків при формуванні ринку банківських послуг ЄС

Європейська модель ведення банківської діяльності відноситься до однієї найбільш ефективних в світі. Генеза її створення сягає корінням кінця XVI – початку XVII сторіччя, коли з нібито розрізнених структур почали формуватися перші про банківські організації, була започаткована Лондонська королівська біржа (The London Royal Exchange) в 1571 р., у 1609 р. був створений Амстердамський банк обміну валют (Amsterdam Exchange Bank), а також були створені численні Гамбургзькі ломбарди і лондонські кафе (зокрема, будинків кави Джонатана та Ллойда), які на той час діяли у якості перших фондових бірж [28, с. 7].

Перші кроки щодо міжнародного співробітництва між центральними банками європейських країн були зроблені в XIX столітті і відбулося таке співробітництво у вигляді укладення перших монетних союзів: Латинського, Скандинавського, Віденської монетної конвенції. Взаємодія в рамках цих союзів відбувалося передусім щодо визначення обмінних курсів, створенні загально обігової валюти та вироблені стандарту виробництва монет, яке здійснювалося відповідними державними органами країн-членів цих союзів: встановлення однієї міри та ваги монети, співвідношення вмісту і проби золота та срібла, номіналу тощо. Такі монети, що відповідали всім встановленим вимогам, використовувалися як законний платіжний засіб на території держав-членів, того чи іншого монетного союзу [29].

Варто відмітити, що на відміну від Латинського союзу, Скандинавський передбачав взаємодію центральних банків у формі взаємного кредитування. Ця система була створена в 1885 р. і передбачала надання безвідсоткових кредитів тому центральному банку союзу, який

потребував коштів для забезпечення стабільності грошового обігу. У 1905 р. Норвегія вийшла зі складу Швеції, але це ніяк не позначилося на виконанні умов союзу. Можна сміливо стверджувати, що кінець, втому чи іншому вигляді, більшості цих союзів поклала перша світова війна.

Новий суттєвий поштовх до розвитку банківської діяльності в Європі відбувся після закінчення другої світової війни в 50-х роках минулого століття. Коли почалося об'єднання більшості країн європейського континенту в складі нового наднаціонального об'єднання – Європейському союзу (далі ЄС). Пріоритетними завданнями, які ставилися перед європейськими діячами того часу, було недопущення кривавих подій другої світової війни, виходу із над складної економічної післявоєнної ситуації. Саме тоді було підписано декілька договорів, зокрема Договір про заснування Європейської спільноти з вугілля і сталі від 1951 р., Договір про заснування Європейської економічної спільноти від 1957 р. та Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії від 1958 р., що й започаткували Європейський союз у нинішньому вигляді.

Цими документами, як зазначає Драчов О.В., було визначено основні засади та завдання функціонування діяльності сучасного ЄС, зокрема було сформульовано необхідність створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також передбачався розвиток та поглиблення спільної політики та діяльності щодо забезпечення безперервного економічного зростання, соціальної єдності та розвитку держав-членів. Відповідно створення єдиного спільного ринку відбулося завдяки укладенню Договору про заснування Європейської економічної спільноти від 1957 р. (Римський договір) в якому закладалися чотири основні свободи: свобода руху товарів, осіб, послуг та капіталів. При цьому, як зазначає науковець основним для подальшого створення та функціонування єдиного ринку фінансових послуг ЄС, безперечно вважається свобода руху капіталів, платежів і послуг [30, с. 121-122].

Однак, крім вищезазначеного принципу, як зазначає науковець Є.В. Редзюк, основними принципами правового регулювання фінансових послуг в ЄС є:

- принцип відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією;
- принцип взаємного визнання і консолідованого нагляду;
- принцип пруденційного нагляду;
- принцип встановлення однакових вимог;
- принцип сталого платіжного балансу;
- принцип прозорості;
- принцип гармонізації законодавства ЄС в галузі фінансових послуг;
- принцип захисту прав споживачів фінансових послуг;
- принцип оцінки фінансової звітності [31, с. 77].

Також в рамках цього Римського договору відбулося по справжньому перше повноцінне співробітництво з питань регулювання банківської діяльності, зокрема: стаття 2 передбачала створення внутрішнього ринку, стаття 59 запроваджувала свободу надання послуг, стаття 67 вводила свободу руху капіталу. Крім того була сформульована та введена свобода заснування суб'єктів господарювання. А також статтею 61 Римського договору 1957 р. також передбачалася поступова лібералізація ринку банківських послуг в контексті лібералізації руху капіталу.

Важливо відмітити, що формування єдиного внутрішнього ринку фінансових і в тому числі банківських послуг відбувалося в декілька етапів.

I етап – 1957-1999 рр: прийняття Римського договору 1957 р.; Прийняття Європейською Комісією доповідей (Segre, Schmidt і Wymeersch I, II), в яких відзначалися суттєві переваги інтегрованого підходу в порівнянні із роздільним регулюванням; також в рамках цього періоду було прийнято ряд важливих директив, які сформували єдиний внутрішній ринок банківських послуг зокрема.

II етап – 1999-2010 рр.: прийняття Європейською Комісією Плану дій у сфері фінансових послуг від 11 травня 1999 року, сфокусованого на трьох

напрямах: оптовий і роздрібний ринок фінансових послуг і посилення повноважень наглядових органів; Прийняття Білої та Зеленої книг з питань політики фінансових послуг в період з 2005 по 2010 рр.; ухвалення Європейською Комісією доповіді по функціонуванню та реформуванню ринку цінних паперів ЄС.

III етап – 2010 р. – по теперішній час: публікація Європейською Комісією доповіді про відновлення економіки ЄС та доповіді про створення системи Європейської системи фінансового нагляду; втілення плану дій із 33 пунктів щодо побудови конкурентоспроможного ринку фінансових послуг який включає і банківський сектор [30, с. 123].

Вважаємо, що необхідно більш детально зупинитися саме на регулюванні єдиного ринку банківської діяльності. Першим дієвим кроком в цьому напрямку було прийняття Директиви Ради Європейських Співтовариств від 28.06.1973 "Про скасування обмежень щодо вільного заснування банків та інших фінансових установ та вільного надання ними послуг".

Далі у 1977 р. відбулося прийняття Першої банківської директиви 77/780/ЄЕС «Про узгодження законів, підзаконних нормативно-правових актів та адміністративних правил стосовно заснування та здійснення діяльності кредитних установ» [32], яка стала основним і єдиним спеціалізованим джерелом банківського права ЄС. В рамках цієї директиви у статті 1 було введено поняття «кредитна установа», яка була визначена наступним чином: «означає підприємство, яке займається одержанням від населення депозитів чи інших коштів, що підлягають погашенню, і наданням кредитів за свій власний рахунок». Крім того цей нормативно-правовий акт встановив порядок надання дозволів, тобто ліцензування банківських установ та здійснення контролю за ними, були передбачені вимоги до власного капіталу кредитної установи, складу його керівних органів, перед усім виконавчого, вимоги до ділової репутації та досвіду роботи членів виконавчих органів, а також був затверджений принцип співробітництва

країн-членів спільноти по відношенню до проведення нагляду за їх діяльністю. У той же час слід зауважити, що Директива лише дала загальне визначення кредитної організації, залишивши за кожною країною право встановлювати критерії для ліцензування діяльності таких організацій.

Другим кроком в напрямку формування єдиного банківського ринку було прийняття Другої банківської директиви 89/646/ЄЕС [33], що була прийнята у 1989 р. та стала логічним продовженням попереднього нормативно-правового акту та вносила деякі зміни в нього. Так зокрема, Друга банківська директива ЄЕС анулювала необхідність отримання дозволу на відкриття філій на території іншої країни-члена ЄС, якщо ця кредитна установа вже отримала ліцензію в одній із країн-членів ЄС. Крім того цією директивою був запроваджений консолідований банківський нагляд – принцип якого полягає в тому, що відповідальність за здійснення банківського нагляду покладається на ту країну-член в якій зареєстрована головна штаб квартира кредитної установи.

Більше того, як зазначає С.С. Савчук, Директива 89/646/ЄЕС ввела єдиний перелік видів банківської діяльності, на які також було розширено принцип свободи надання послуг в рамках Спільноти. Країни-члени брали на себе зобов'язання організувати безперешкодну свободу транскордонного надання банківських послуг як безпосередньо з території іншої держави-члена, так і шляхом заснування іноземною кредитною установою філії на території відповідної держави-члена, а також шляхом створення спільних філій двома та більше кредитними установами. При цьому були чітко регламентовані повноваження, як держави реєстрації головної штаб-квартири кредитної установи, так і регулюючих органів в державі місцезнаходження філії [34, с. 105].

Тому цілком справедливо, що науковці вбачають в цій Директиві встановлення принципу взаємного визнання нагляду за кредитними установами, що здійснюється країнами-членами [35], що звичайним чином знайшло своє відображення в принципі єдиної банківської ліцензії, тобто

визнання ліцензії виданої одним регулюючим органом держави-члена, на території всіх інших членів [36].

Не зважаючи на те, що сьогодні ці Директиви вже втратили свою чинність, однак їх значний вплив на становлення та регулювання єдиної банківської системи в Європі важко переоцінити [37, с. 41-95]. Адже наслідки цих нормативно-правових актів видно й по сьогодні, зокрема вони проявляються у наступному: 1) запровадження єдиних правил регулювання банківської діяльності в ЄС, а також суттєве реформування правил банківського регулювання ряду європейських держав (Нідерланди, Люксембург, Данія); 2) формування та розвиток системи співпраці органів банківського нагляду, що вже поширилася і за межі ЄС; 3) обов'язкова співпраця державних регуляторів країн-членів ЄС під час реалізації нагляду за діяльністю кредитних організацій, що діють на території двох чи більше держав-членів ЄС; 4) встановлення принципу єдиної політики в галузі правового регулювання банківської діяльності стосовно третіх країн; 5) створення основ однакового банківського нагляду в державах-членах ЄС, а також під час здійснення транснаціонального нагляду; 6) встановлення єдиного європейського визначення поняття «кредитний інститут»; 7) виникнення передумов до збільшення й універсалізації кредитних інститутів на основі однакового регулювання їх діяльності тощо [38, с. 260-266].

Варто відзначити, що крім тих змін, що були зазначені вище Директива 89/646/ЄЕС ввела вимоги щодо мінімального розміру капіталу кредитної установи, процедуру погодження набуття та збільшення істотної участі в кредитних установах, обмеження на здійснення кредитними установами інвестицій у не фінансові компанії.

В рамках II етапу розвитку єдиного фінансового ринку в 2000 році було прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради 2000/12/ЄС "Про заснування та здійснення діяльності кредитних установ". Цей нормативно-правовий акт припинив дію попередніх 7 директив, в тому числі і Першу та Другу банківські директиви, доопрацювавши та розширивши їх норми.

Аналізуючи цю директиву з точки зору нововведень, треба зазначити, що остання більш чітко розмежовувала компетенцію регулюючих органів банківського нагляду держав місцезнаходження основної штаб-квартири та її філій та підрозділів, вона також посилила обов'язки регуляторів щодо співпраці, обміну інформацією та захист банківської таємниці, сформулювала засади ефективного застосування заходів впливу. Крім того Директивою були детально пропрацьовано технічні інструменти пруденційного регулювання, вимоги до власного капіталу, які повинні бути нормативи ліквідності, які основні та спеціальні ризики кредитних установ, основні елементи здійснення консолідованого банківського нагляду.

Черговий етап розвитку єдиного ринку фінансових та банківських послуг відбувся в 2006 р., коли було прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради 2006/48/ЄС, яка була прийнята в ключі єдиної політики виробленої Зеленою та Білими книгами щодо спільного фінансового ринку ЄС, а також проведенням та створенням в 2005 року Базельського комітету, який затвердив «Базельську угоду про капітал», що сьогодні більш відома як «Базель II», та необхідністю її впровадження в законодавство ЄС. В цій Директиві особлива увага була приділена формуванню резервів банків, були прийняті більш жорсткі вимоги щодо розміру власного капіталу, був визначений чіткий порядок визначення кредитних ризиків, були розроблені відповідні процедури зниження кредитних ризиків та сек'юритизації активів, був детально доопрацьовані ризики за операціями з деривативами, введено регулювання питань ризиків що виникають під час операційної діяльності, встановлені основні вимоги до оприлюднення банківськими та кредитними установами інформації щодо їх діяльності.

Світова криза 2007 – 2009 рр., яка почалася з банкрутства банку Lehman Brothers мала свій вплив і в ЄС, негативно вплинувши на динаміку європейської економіки. Це проявилось у цілій низці реформ, яка мала своїм завданням покращення координації політики національних регуляторів з питань фінансового нагляду. В кінці 2010 року в Європейському Союзі була

запроваджена системи Європейських фінансових регуляторів European supervisory authorities (ESA) та Європейська система фінансового нагляду (ESFS), ключовими інституціями якої на європейському рівні стали Європейська рада із системних ризиків (англ. the European Systemic Risk Board, далі – ESRB) та створені за пропозицією Європейської комісії наприкінці 2010 р. три секторальних органи, які почали свою роботу з січня 2011 р.: Європейський банківський орган (EBA) – функціонує як мережа органів ЄС та країн членів, що забезпечують стабільність фінансової системи, прозорість ринків і фінансових продуктів та захист вкладників і інвесторів; Європейський орган з ринків цінних паперів (ESMA) – європейський наглядовий орган основним завданням якого є робота з розробки єдиних правил функціонування ринків цінних паперів в Європі; Європейський орган зі страхування та пенсійних фондів (EIOPA) – створений для покращення функціонування внутрішнього ринку, включаючи, зокрема, належне та ефективне регулювання та нагляд у сфері страхування, перестраховування та недержавного пенсійного забезпечення [30, с. 125].

Варто відзначити, що в подальшому в 2013 році була прийнята нова Директива Європейського парламенту та Ради 2013/36/ЄС «Про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами», яка набрала чинності 01.01.2014 [39]. Основними положеннями Директиви та відповідного Регламенту 575/2013 до неї є наступні: порядок ліцензування функціонування кредитних установ, вимоги до капіталу такої установи, вимоги до посадових осіб, питання щодо транспарентності структури власності кредитної організації, питання корпоративного управління, побудова ризик менеджменту в кредитній організації, організація системи внутрішнього контролю, порядок та спосіб набуття істотної участі в компанії, порядок та умови надання кредитними установами, що зареєстровані в одній з країн-членів банківських послуг на території інших країн-членів Спільноти, вимоги до здійснення банківського нагляду та безпосередньо повноваження регуляторів щодо

здійснення такого нагляду, здійснення стрес-тестування компаній, класифікація кредитних установ щодо їх ризик профілю та шаблоном їх системної значущості для ринку тощо.

Вище зазначені Директива 2013/36/ЄС та Регламент 575/2013 [40] перед усім направлені на введення в законодавство ЄС вимог «Базелю III», а тому, порівнюючи с попередніми нормативно-правовими актами ще більше посилюють вимоги щодо різного роду капіталів, зокрема формування запасу капіталу (консервації) та контр циклічного буфера, має бути визначена система розрахунку максимального об'єму кредитного ризику для одного контрагента, визначаються обмеження щодо співвідношення власних та позикових коштів кредитних установ тощо.

Крім того специфікою права ЄС є досить широке поняття категорії установ-емітентів електронних грошей, до яких воно відносить наступні установи:

- а) кредитні установи;
- б) юридичні особи, яким надані повноваження на емісію електронних грошей;
- в) поштові жиро-установи, які мають право на емісію електронних грошей згідно з національним законодавством;
- г) Європейський Центральний Банк та національні центральні банки, якщо вони не виступають як кредитно-грошова установа або інші державні установи;
- д) держави-члени або їхні органи регіональної або місцевої влади, якщо вони виступають як державні органи [41].

Тобто крім класичних кредитних установ, якими є банки, емітентами електронних грошей можуть бути і певні фінансові установи, яким надані повноваження на емісію електронних грошей.

Підсумовуючи вище зазначене, європейське співробітництво в сфері регулювання банківської діяльності пройшло чималий шлях від укладення Римського договору 1957 року, до прийняття Першої та Другої банківської

Директив, які поступово зміцнювали інтеграційні процеси в середині ЄС, а також посиленням вимог щодо капіталу, нагляду, визначення ризик профілю та системності тих чи інших кредитних установ, які стали наслідком реакції на виклики, що були викликані кризою 2007 – 2009 рр. та запровадженням у зв'язку з цим «Базелю III», що без умовно сприяє створенню транспортного та уніфікованого єдиного ринку банківських послуг в ЄС.

Також в контексті реформи, що була проведена починаючи з 2009 року регулювання та нагляд за банківською діяльністю в Спільноті відводиться Європейській системі центральних банків, яка включає в себе Європейський центральний банк, центральні банки держав-членів ЄС, а створення Європейської системи фінансового нагляду є суттєвим кроком для подальшої системної інтеграції держав-членів ЄС в єдину спільну систему та формування Європейського банківського союзу.

2.2. Особливості регулювання транснаціональних банків в умовах світової кризи на прикладі США

Як свого часу зазначав американський політичний діяч Олександр Гамільтон «більшість комерційних країн вважає необхідністю створення банків, оскільки саме вони виявились тими успішними двигунами, які будь-коли були винайдені для розвитку торгівлі» [42]. З тих часів США перетворились на одну з найбільших економік світу з найбільшим фінансовим ринком, який включає також і банківську сферу.

Таке зростання супроводжувалося банківським регулюванням, що на протязі останніх трьох віків постійно розвивається, як маятник, між двома полюсами: посиленням і ослабленням контролю. Конкуруючі сили, такі як прагнення до фінансової стабільності проти більшої економічної свободи, або побоювання, що надто багато влади зосереджено в надто малій кількості рук, змушують маятник гойдатися туди-сюди.

Даля більш кращого розуміння специфіки банківського регулювання в США потрібно розглянути її історичний процес становлення. Початком

становлення банківської системи США можна вважати створення Першого банку США в 1791 р., який допоміг молодій країні твори мати певну стабільність, тим не менш він не так довго проіснував, в 1811 році не було продовжено його статут, тим самим припинивши діяльність цього банку. Така позиція була подиктована тим, що багато хто з представників різних Штатів побоювалися занадто великих повноважень федеральної системи.

Під час англо-американської війни, коли федеральний уряд звернувся до національних банків штатів щодо її фінансування, показало не спроможність уряду виплачувати кредитні зобов'язання, що підтвердило необхідність відновлення попереднього порядку [43]. Таким чином в 1816 році був заснований Другий банк США, який проіснував до 1836 р. Причини його занепаду виявилися ті ж самі, що й Першого банку США. За часів існування Другого банку США, для того щоб здійснювати банківську діяльність необхідно було отримувати ліцензію як на федеральному рівні, так і на рівні штатів і залежало більше від політичних можливостей, ніж від фінансово-економічних показників та компетенції.

Після розпуску Другого банку США та корупційними проблемами необхідно було на ново вирішувати проблему банківського регулювання, під час президентства Ендрю Джексона Мічиган став першим штатом, який запровадив безкоштовний банківській чартер (ліцензію). У 1837 році законодавча влада штату Мічиган прийняла Закон про організацію та регулювання банківських асоціацій, який дозволяв державним банкам, які виконували умови, викладені Мічиганом, автоматично одержувати чартер без схвалення законодавчої влади штату. Банківська справа завжди відрізнялася від інших галузей тим, що відкриття банку вимагало схвалення його статуту федеральними або державними регуляторними органами; промислові підприємства, з іншого боку, могли вільно відкриватися та діяти, якщо вони дотримувались трудового законодавства, дотримувались податкового кодексу та екологічних норм

Таким чином в 1838 році в Нью-Йорку був прийнятий Закон про вільну банківську діяльність (Free Banking Act), в результаті якого було введено правило, що будь-хто може відкрити банк, якщо буде слідувати визначним правилам, а саме мати мінімальний розмір статутного капіталу має бути не менше 100 тис дол. [44, с. 7-8]. Специфікою цього періоду було поширення банків. Кожен із цих банків випускав власні банкноти під свої депозити у золоті та сріблі. Ці банкноти не обмінювалися одна на одну, та їх вартість в основному залежала від розміру банку-емітента. Випуск паперових грошей не обмежувався лише банками; навіть аптеки, залізничні та страхові компанії іноді випускали свої власні банкноти. Купюри також були різного розміру і кольору, і фальсифікатори мали щасливий день: приблизно третина всіх паперових грошей у цей період була підробленою. Такі орієнтири, як коефіцієнт резервування, коефіцієнт достатності капіталу та відсоткові ставки, встановлювалися штатами. Близько половини цих банків збанкрутували, а їхній середній термін служби становив п'ять років. Тому цілком логічним було те, що в цей період була суттєва нестабільність банківської системи, що привела до посилення регулювання та нагляду у 1860-х роках.

Виявом подолання цієї нестабільності було прийняття двох законів, які мали ключове значення для банківської діяльності, це Закон про національну банківську діяльність (National Bank Act) та Закон про національну валюту (National Currency Act), які були прийняті у 1863 році. Відповідно до Закону про банківську діяльність було створено систему національних банків, а другий закон створив один із контролюючих органів, який мав здійснювати і здійснює до сьогодні контроль та нагляд за діяльністю в цій сфері, це Служба контролеру грошового обігу [45]. В той же час, створення системи національних банків не усунуло недоліки, проблеми банківської системи США, що, своєю чергою, спричинило подальші часті фінансові паніки.

Так зокрема у 1907 році відбулася чергова паніка на ринку пов'язана із неможливістю банків купити валюту під час надзвичайної ситуації та так

званою трасовою кризою, саме ця паніка стала поштовхом для покращення регуляторної структури для забезпечення стабільності банківської системи в цілому. Уряд на чолі із Теодором Рузвельтом зробила вливання в 25 млн доларів для припинення паніки. Таким чином у 1908 році був прийнятий закон Олдрича – Ріланда (Aldrich-Vreeland Act), наслідком якого стала комісія, яка працювала над покращенням ситуації, що вилилося у прийняття в 1913 році Закону про Федеральну резервну систему [46].

Головним завданням Федеральної резервної системи (далі ФРС) було діяти як центральний пруденційний орган, що контролює пропозицію грошей і кредитів у країні і виступає як кредитор останньої інстанції для порятунку фінансових установ з надмірним використанням позикових коштів, неплатоспроможних фінансових установ та інших ризиків цих організацій. Таким чином в США був створений по суті центральний банк, головною особливістю якого було те, що ФРС поєднує в собі як державні так і приватні, централізовані та децентралізовані елементи. Вищим органом її структури становить Рада керуючих, яка розташована у Вашингтоні. Нижче розташовані окремі регіональні федеральні резервні банки (далі ФБР) у кількості 12 округів. Вони створюються як приватні акціонерні компанії членами яких є комерційні банки та члени їх сімей, але функціонально є державними корпораціями. Відповідно до Закону про ФРС до складу цієї інституції входять Федеральний комітет вільного ринку та дві консультативні ради. Ці органи, а також деякі інші дорадчі комітети створюють додаткові можливості для участі штатів та приватного сектора в діяльності системи.

Наступним ключовим пунктом в розвитку регулятивної діяльності банківської сфери стала велика депресія 1929-1941 роках, в наслідок якої багато банків визнало себе банкрутами, причиною яких була занадто оптимістична модель поведінки на фондовому ринку в 20-х роках ХХ ст. ця криза призвела до посилення регулювання банківської діяльності. Це проявилось у створенні президентом Делано Рузвельтом, на підставі закону Гласса-Стигалл (Glass-Steagall), нової агенції – Федеральної корпорації

страхування вкладів (FDIC), яка здійснювала регулювання відсоткових ставок по депозитам, убезпечувала депозити в банках США на випадок їх банкрутства, а також розділила комерційний та інвестиційний банкінг [47, с. 28].

Важливо відмітити, що у 1956 році був прийнятий Закон про банківські холдингові компанії, відповідно до якого були створені самі банківські холдингові компанії до складу яких крім банків входять: іпотечні; фінансові; трастові; страхові компанії; брокерські фірми, які торгують цінними паперами; компанії з обробки даних; консультаційні фірми з фінансових питань; компанії, що займаються кредитними картками; лізингові компанії; фірми, що займаються операціями з нерухомістю тощо. Крім того відповідно, до цього закону заборонялося банківській холдинговій компанії, що мала штаб-квартиру в одному штаті (державі), купувати банк в іншому штаті, крім випадків, коли закони інших штатів (держав) не дозволяють придбання, тим самим залишаючи контроль над банками, що тримають компанії.

Кінець 70-х років минулого століття ознаменувався бурхливим ростом кількості іноземних банків в США. Тому для більшого контролю за їх діяльністю був прийнятий Міжнародний закон про банківську діяльність, відповідно до якого, по аналогії з регулюванням національних банків, був застосований національний режим. Таким чином зарубіжні банки від тепер не могли відкривати офіси за межами свого заявленого штату. Крім того ФРС встановлювала виконання вимог щодо резервних коштів в відділеннях іноземних банків, а ці банки які приймали депозити, мали їх страхувати [48].

Вищезазначені жорсткі обмеження проіснували, на певній стадії зіграли суттєву стабілізаційну роль, проте вже починаючи з 70-х років відчувалося істотне відставання провідних фінансових корпорацій США від своїх конкурентів із Японії та Західної Європи. Дебати щодо покращення банківської системи велися протягом 1980-х початку 1990-х років і закінчилися прийняттям в 1994 р. Закону про ефективність банківської системи (Рігла-Ніла). Таким чином завдяки цьому закону були зняті всі

обмеження, що стосувалися територіальних обмежень діяльності філій банків, тобто у банківських холдингових компаній з'явилися можливості не лише покупати збанкрутілі банки, але й відкривати нові філії, дотримуючись нескладних правил антимонопольного характеру.

Важливою віхою в регулюванні банківського сектору було прийняття Закону Грема-Ліча-Блайлі 1999 р. [49], який скасував важливі аспекти Закону Гласса-Стигалла, а також Закону про банківський холдинг 1956 р., обидва з яких служили для відділення інвестиційно-банківських та страхових послуг від комерційних банків. Починаючи з 1999 року, банки тепер могли пропонувати комерційні банківські послуги, послуги з цінних паперів та страхові послуги під одним дахом. Ці кроки допомогли прискорити тенденцію до більшої консолідації та конгломерації у банківському секторі: понад 4300 злиттів банків у 1980-х роках та понад 6000 у 1990-х роках.

Таким чином, з огляду на ретроспективу становлення, розвитку та вдосконалення банківського регулювання в США, можна стверджувати, що основними структурами системи банківського нагляду та контролю в Америці є: Федеральна резервна система; Федеральна корпорація зі страхування депозитів; Служба контролера грошового обігу; Банківські департаменти при урядах штатів.

До інших органів, наділених функціями контролю за фінансово-кредитними установами належить: Міністерство юстиції; Комісія з бірж та цінних паперів; Федеральна торгівельна комісія; Американська асоціація банкірів; Асоціація незалежних банкірів тощо [50].

Згадувана в попередньому розділі криза 2007-2009 рр., яка й почалася зі США та почалася з банкрутства банку Lehman Brothers, причиною якого став крах субстандартного іпотечного кредитування, в основі якого лежали «сміттєві» цінні папери. Призвів до того, що потрібно було рятувати інші великі банки, які були за «занадто великими, щоб збанкрутувати», все це змусило уряд США переглянути систему регулювання, нагляду та контролю за банківською сферою. Таким чином, відповіддю на кризу Конгрес прийняв

Закон Додда-Френка про реформу Уолл-стріт і захист прав споживачів у 2010 році, дія якого поширювалась на банки, інвестиційні компанії та рейтингові агентства. Закон значно обмежив можливості інвестування банків, які є учасниками системи гарантування вкладів (FDIC) у хедж-фонди та фонди прямих інвестицій, а також зменшив можливості проведення банками операцій з деривативами. В цілому положення цього закону стосуються, так само як і в регулюванні ЄС, посилення моніторингу системних ризиків, формування механізмів їх подолання, зміцнення захисту прав споживачів, встановлення жорстких вимог до капіталу та ліквідності банків, перенесення ймовірних втрат від кризових явищ з платників податків на учасників ринку, збільшення повноважень ФРС та підвищення її відповідальності, централізації нагляду та уніфікації фінансового регулювання [51].

Важливо також відмітити, що відповідно до положень Закону Додда-Френка відбулося чітке розмежування сфер компетенції регуляторів та підвищення рівня узгодженості прийняття рішень. Відповідно до нової схеми регулювання: FDIC наділена повноваженнями здійснювати регулювання діяльності банків, що працюють в окремих штатах, ощадних кас, банківських холдингових корпорацій, які мають у своєму розпорядженні активів до 50 млрд. дол. США; Контролер грошового обігу здійснює регулювання діяльності загальнонаціональних банків і федеральних ощадних кас з активами до 50 млрд. дол. США; ФРС здійснює регулювання діяльності банків і банківських холдингових корпорацій з активами понад 50 млрд. дол. США. Тобто можна зробити висновок, що регулювання діяльності ТНБ на території США здійснюється виключно в межах компетенції ФРС.

Отже підсумовуючи все вищезазначене, головним органом регулювання банківської системи Сполучених Штатів Америки є комплексна структура – Федеральна резервна система, яка має як приватно правовий, так і публічно правовий характер, вона здійснює регулювання діяльності банків на всій території США, які зареєстровані органами штатів; регулювання іноземних банків, що діють на території США, регулювання банків США, які

діють закордоном, а також регулювання транснаціональних банківських груп, що здійснюють діяльність на території США. Крім того до регулюючих органів відносяться Федеральна корпорація зі страхування депозитів, Служба контролера грошового обігу, Банківські департаменти при урядах штатів.

Така децентралізація державного регулювання банківської сфери подиктована історичними умовами розвитку як країни, так і безпосередньо банківської справи. Адже кожен штат має власне законодавство, і тому кожен штат має власний національний банківський орган регулювання. Тому ФРС має враховувати інтереси різних груп, територій та країни в цілому. Крім того учасниками ФРС, на відміну від тих самих центральних банків Європейського Союзу, складається із комерційних банків. Особливістю банківської системи США є те, що банки США є підконтрольними одночасно кільком органами регулювання, що визначається членством в ФРС та Федеральній корпорації страхування депозитів.

Отже, розглядаючи правове регулювання та функціонування американської банківської системи, багато вчених справедливо вважають її не зовсім досконалою. В той же час за роки існування цієї системи, яка налічує близько 140 років було прийнято більше 100 нормативно-правових актів, більшість з яких є чинними й сьогодні, звичайно, з певними поправками, що були вироблені як відповідь на численні кризи. Варто зазначити, що федеральне законодавство, влучно доповнюється, законодавчими актами штатів, численними інструкціями, тлумаченнями регулюючих органів тощо. Все це робить банківську систему унікальною та неповторною на відміну від багатьох банківських систем світу.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТНБ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

3.1. Сучасні стан та тенденції правового регулювання діяльності банків в Україні

Фінансовий ринок в цілому, а банківська система зокрема є важливою складовою фінансової системи, про що була мова в попередніх розділах. Крім того банківська діяльність України виступає невід'ємною складовою частиною сучасної системи управління на шляху до правової держави, а тому її стабільність та ефективність є важливою умовою розвитку національної економіки. Як не одноразово зазначалося, фундаментальними завданнями банківської справи є перерозподіл фінансових ресурсів між різними суб'єктами господарювання, державою, домогосподарствами, суб'єктами господарювання та іншими учасниками ринку в різних галузях економіки. Акумуляуючи фінансові капітали і перенаправляючи їх через кредитні потоки в найбільш важливі галузі економіки, банківські фінансово-кредитні установи виконують важливу роль в розвитку держави. Загалом, якщо говорити про Україну то 90 % всіх видів фінансових послуг проводяться завдяки посередництву саме банківської сфери. В той же час, через періодичні світові фінансові кризи, військові дії, що відбуваються в нашій країні відбувається скорочення виробництва, зниження інвестиційної привабливості та активності економіки, а банківський сектор частково послабив умови свого функціонування.

Важливо також відмітити, що банківська система України становить один із основних елементів ефективного функціонування відтворювальних процесів підприємств, є основним джерелом інвестування грошових ресурсів в економіку держави, вона здійснює перерозподіл тимчасово вільних фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших на внутрішньогалузевому, міжгалузевому, внутрішньо регіональному та

міжрегіональному рівнях і тим самим забезпечує підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а також є запорукою довгострокового зростання.

З огляду на зазначене вище вважаємо за доцільне розглянути основні етапи становлення та розвитку правового регулювання банківського сектору, а також відмітити сучасний стан її функціонування.

Можна погодитись з дослідником В.Х. Хачатурян, який зазначає, що розглядаючи історію становлення та розвитку банківської діяльності в Україні, можна поділити її на декілька етапів:

I етап (1988–1992 рр.) – відправна точка розвитку банківської справи в Україні. Цей етап ознаменувався прийняттям першої редакції Закону України «Про банки та банківську діяльність», а також неорганізованим розвитком, регулярною зміною суб'єктів регулювання та нормативно-правового регулювання банківської діяльності.

II етап (1993–1994 рр.) – специфікою цього етапу була суттєва недовіра громадян до фінансового сектору в цілому і банківських установ в особливості. Основною стратегічною задачею банків на цьому етапі було утримання та за можливості розширення клієнтської бази та збільшення обігу коштів в системі.

III етап (1995–2001 рр.) – перші ознаки системного розвитку банківської системи. Прийняття нової редакції Закону України «Про банки та банківську діяльність», почали з'являтися банки з іноземним капіталом, покращився сервіс та якість послуг та технологій.

IV етап (2001–2007 рр.) – активний розвиток банківської сфери. Прискорення процесів глобалізації фін сектору України. Відбувається укрупнення банківських установ шляхом консолідації різних банківських груп.

V етап (кінець 2007 р. – початок 2009 р.) – світова криза спровокувала гвалтовне зниження обсягів розвитку кредитно-фінансових установ в Україні.

Суттєве зниження рівня довіри до банків. Нормативне збільшення розміру статутного капіталу до 10 млн. євро.

VI етап (з початку 2009 р. – до сьогодні) – характеризується більш жорсткими вимогами до діяльності банківських установ. Встановлення та контроль за дотриманням банками стабілізаційних економічних нормативів КМУ. Передбачено створення санаційного банку [52, с. 92].

На початковому етапі було прийнято ряд нормативно-правових актів, зокрема 20.03.1991 р. було ухвалено Закон УРСР «Про банки і банківську діяльність» [53], введений в дію Постановою Верховної Ради УРСР «Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність». Цим нормативно-правовим актом було визначено початкові повноваження та статус НБУ, який відповідно здійснює регулювання банківської сфери, видає ліцензії на зайняття банківською діяльністю, здійснює контроль за дотриманням нормативів встановлених НБУ тощо. Крім того зазначений закон встановив, що в Україні банківська система має класичну дворівневу структуру. На першому рівні знаходиться НБУ, на другому рівні — комерційні банки різних форм власності, спеціалізації та територіального статусу. В цілому, під структурою банківської системи слід розуміти сукупність її елементів (банків) та зв'язків між ними, які впливають на внутрішній стан та її організацію.

Наступний етап характеризувався боротьбою з недовірою громадян до банківської системи і важливим в цьому плані було прийняття деяких нормативно-правових актів, зокрема «Положення про порядок формування і розмір страхових фондів комерційних банків», затверджене постановою Правління НБУ № 167 від 30 червня 1995 року [54]. Основним завданням якої було підвищення надійності та стабільності банківської системи України, захист кредиторів та вкладників комерційних банків. Ця постанова була побудована на Базельських принципах нагляду. Наступного 1996 року Правлінням НБУ було видано постанову № 20, згідно з якою формування

резервів стало обов'язковим для банків, а порушення цього правила мало наслідком притягнення до відповідальності [55].

Необхідно також відзначити прийняття в з 1999 по 2001 рік декількох важливих нормативно-правових актів: прийняття Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року – яке вивело регулювання банківської діяльності на новий якісніший рівень, що сприяло перехід до більш сучасної та гнучкої системи адміністративно-правового регулювання банківської діяльності; 7.12.2000 року прийняття нової редакції Закону України «Про банки та банківську діяльність», який на той час вирішив деякі проблеми уніфікації вітчизняного законодавства до вимог законодавства Європейського Союзу; 20.09.2001 року прийняття Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який піднімав рівень довіри до банківської системи та згодом набув окремих функцій щодо здійснення регулювання банківської діяльності [56].

Таким чином, регулювання та банківський нагляд здійснюються відповідно до Конституції України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Зокрема Закон України «Про банки і банківську діяльність» закріплює елементний склад банківської системи, а також економічні, організаційні та правові засади створення, функціонування та реорганізації чи ліквідації цих установ.

Також слід відзначити, що важливе значення в розвитку національного регулювання банківської діяльності відіграв процес міжнародного співробітництва в цій сфері та перед усім адаптація вітчизняних законодавчих норм до законодавства ЄС та відповідних стандартів в сфері банківського регулювання. Особливо відчутно така динаміка почала спостерігатися після кризи 2007 – 2009 рр. Були внесені зміни до Закону України «Про банки та банківську діяльність» згідно із яким було збільшено розмір статутного капіталу банків; були введені нові правила корпоративного

управління банків щодо істотних умов розкриття даних щодо структури власності та визначення ключових власників (учасників) банківської установи; були конкретизовані питання виключної компетенції конференції (загальних зборів) учасників та Ради фінансової установи; були введені нові правила щодо обов'язковості функціонування в Раді незалежних членів та були запроваджені нові критерії визначення пов'язаних з банком осіб.

Більш пізніше з 2014 по 2016 роки прийнято:

– «Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України» (Постанова Правління Національного банку України від 29 грудня 2014 року № 867);

– «Положення про визначення пов'язаних з банком осіб» (Постанова Правління Національного банку України від 12 травня 2015 року № 315); – «Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку» (Постанова Правління Національного банку України від 21 травня 2015 року № 328);

– «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за актив ними банківськими операціями» (Постанова Правління Національного банку України від 30 червня 2016 року № 351).

Ці нормативно-правові акти додали визначеності правовому регулюванню банківської діяльності в Україні [57, с. 291].

Крім того варто зазначити, що відповідно до ст. 127 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, наша держава, в рамках комплексу заходів з європейської інтеграції, взяла на себе повноваження щодо імплементації в національний правопорядок Основні принципи ефективного банківського нагляду розроблених Базельським комітетом.

Тому на нашу думку варто зупинитися на цих принципах більш детальноше. Як зазначає С.С. Савчук, чинна редакція Принципів, яка була ухвалена 2012 році складається з 29 основоположних принципів банківського регулювання та нагляду і структурно складається з 2 частин:

1. Принципи, що стосуються статусу, повноважень та відповідальності органів банківського регулювання та нагляду, а також статусу банків (13 принципів).

2. Принципи, що визначають пруденційні вимоги до діяльності банків в окремих сферах (16 принципів) [58, с. 47].

Перша частина, що складається з 13 принципів, стосується основних питань: статусу, повноважень та відповідальності банківського регулювання та нагляду, питання статусу кредитно-фінансових установ, як об'єктів такого регулювання та нагляду. Відповідно з 1 по 3 принцип характеризує статус органів банківського регулювання, цілі, завдання та обсяг відповідальності таких органів, обов'язок здійснювати кооперацію щодо такого регулювання з іншими державними органами, іноземними та міжнародними інституціями банківського регулювання та нагляду. Принципи 4 та 5 визначають статус банківської установи, окреслюють види банківської діяльності, окреслення необхідних умов для отримання ліцензії банком. Відповідно в 6 по 13 принципи вказується загальні повноваження з регулювання та нагляду за діяльністю кредитних фінансових установ, сюди відносяться такі пункти як: визначення та ступінь прозорості структур власності, питання корпоративного управління, погодження набуття істотної участі в банках регулятором, визначення та формування вимог до здійснення банками інвестиційної діяльності, визначаються інструменти банківського нагляду, розглядаються особливості здійснення консолідованого банківського нагляду, здійснення оцінки встановлення та визначення ризиків банківської системи в цілому, та окремих банків зокрема, встановлюються повноваження регуляторів щодо вжиття превентивних заходів і застосування санкцій до банків тощо.

Друга частина, складається з 16 принципів і відносяться до пруденційних вимог в деяких сферах діяльності кредитних установ, корпоративне управління, керування ризиками, здійснення заходів по роботі із проблемними активами, визначення структури та функцій системи

внутрішнього аудиту та контролю, формування банківських резервів, недопущення використання банківської системи для вчинення кримінальних правопорушень.

Важливо відмітити, що більшість цих принципів вже впроваджені в вітчизняне нормативно-правове поле, що відповідно виражається в належному регулюванні банківської діяльності в Україні, яке базується на загальноновизнаних у світовій практиці принципах, основними серед яких є такі:

- принцип дворівневої структури, який втілюється завдяки чіткому поділу на законодавчому рівні функцій центрального банку та комерційних банків;
- принцип комерційної направленості діяльності банків другого рівня, який розкривається через основну мету діяльності банківських установ – в отримання прибутку;
- принцип конкуренції на фінансовому ринку;
- принцип універсальності, згідно з яким будь-які обмеження щодо діяльності банків на грошовому ринку знімаються;
- принцип здійснення центральним банком банківського регулювання і нагляду;
- принцип сегментування обмеження банківської діяльності до певних видів операцій на грошовому ринку;
- незалежність центрального банку від державних органів виконавчої влади;
- принцип здійснення діяльності банків у межах фактично існуючих ресурсів, відповідно до якого банки зобов'язані забезпечувати кількісну і якісну відповідність між своїми власними та запозиченими ресурсами і кредитно-інвестиційними вкладеннями;
- повна економічна самостійність, що передбачає економічну відповідальність банку за результати своєї діяльності.

В той же час необхідність проведення реформування фінансового сектору на якому наполягав МВФ мало своє логічне закінчення підписанням у 2018 року меморандуму з цією організацією, в якому Україна зобов'язалася консолідувати регулювання фінансового сектору. Таким чином 12 вересня 2019 року був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій державного регулювання ринків фінансових послуг» відповідно до якого секторальна модель регулювання фінансового ринку трансформувалася в частково консолідовану. Адже від тепер регулювання фін ринку відбувалося лише двома регуляторами Національним банком України та Національною комісією з цінних паперів та фондових ринків, а Національна комісія з фінансових послуг була ліквідована.

Відповідно до цієї реформи до НБУ відійшло здійснення регулювання в банківському секторі, страховому секторі та іншим компаніям фінансового сектору, які можуть надавати послуги фінансового лізингу, факторингових компаній, кредитних спілок, бюро кредитних історій, ломбардів, інш. фінансових установ. Відповідно НЦКПФР залишилось регулювати діяльність пов'язану безпосередньо з фондовим ринком та цінними паперами, а також регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів та Фондів фінансування будівництва, фондів операцій з нерухомістю.

В той же час загальне реформування фінансового ринку України продовжується далі. Як зазначають представники НБУ: «Саме у сфері фінансових послуг у 2021 році було досягнуто найбільшого прогресу щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Порівняно з 2020 роком, за інформацією Уряду України, цей показник виконання Угоди виріс на 26% і наразі становить 62%» [59].

Крім того, як вже зазначалося вище, відповідно до Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС яка передбачає приведення чинного українського законодавства до вимог законодавства Спільноти та

відповідних європейських стандартів НБУ постійно проводить відповідні заходи:

– були розроблені відповідні пропозиції щодо зміни регулювання ринку небанківських фінансових послуг – Верховною Радою у грудні ухвалено Закон України “Про фінансові послуги та фінансові компанії” (закон № 1953-ІХ), Закон України “Про кредитні спілки” (закон. № 2849-ІХ);

– була проведена валютна лібералізація, що передбачалася дорожньою картою скасування валютних обмежень, розробленою разом із МВФ. Яка дозволяла купувати іноземну валюту в обсязі 100 тис. євро на день, а також НБУ розширив можливості фізичних осіб інвестувати за кордон, збільшивши річний е-ліміт для низки валютних операцій фізичних осіб зі 100 тис. євро до 200 тис. євро. Однак на сьогодні ці заходи були призупинені у зв’язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України;

– було затверджено нормативно-правові акти щодо вдосконалення регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами [59].

Проведений аналіз історичної ретроспективи дає змогу говорити про наявність значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють банківську діяльність. Важливо відмітити, що за останні роки було прийнято ряд важливих актів, які наближають адаптацію нашого вітчизняного законодавства до вимог права ЄС, це зокрема: Закон України «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг», Закон України «Про страхування», Закон України «Про кредитні спілки». В той же час, банківське законодавство потребує змін та удосконалення, в рамках тих пунктів, що визначені дорожньою картою відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, також необхідне впровадження законодавчих змін щодо розвитку вторинного ринку непрацюючих кредитів. Нормативно-правові акти, які регулюють банківську діяльність також потребують подальшої гармонізації відповідно до європейських стандартів.

На нашу думку, першочерговим завданням має бути розробка стратегії подальшого розвитку саме банківського секторі, функціонування кредитних установ, особливо в умовах сьогоденних реалій. Таким документом може стати “Стратегія розвитку банківської системи та діяльності на період до 2030 року”. Зокрема зважаючи на те, що стратегічний документ розвитку до 2025 року був в певних моментах призупинений. Однак модернізований документ все ж таки потрібен, адже він буде визначати вектор подальшого розвитку держави протягом найближчого майбутнього. Крім того такий документ має бути розроблено та затверджено на державному рівні. Він має бути спрямований на вдосконалення роботи банківської системи України, підвищення довіри до неї з боку населення та зовнішніх інвесторів.

Серед ключових завдань покращення нормативно-правового регулювання банківської діяльності щодо покращення забезпечення прозорості функціонування банківських установ, покращення питань щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку та недопущення їх реорганізації, та продовження надання неякісних банківських послуг, вдосконалення правового регулювання щодо поводження з непрацюючими кредитами.

3.2. Модель взаємодії ТНБ і банківської системи України

Два основні фактори впливають на тієї конкретної моделі входження банку на зарубіжний ринок – це регуляторно-правова система та конкретна стратегія розвитку материнського банку по відношенню, як до загальної структури ТНБ, так і окремих її структурних елементів. Саме ця стратегія передбачає встановлення цільових клієнтських сегментів та потенційного об’єму витрат та пов’язаних ризиків, які кредитна установа може допустити при позитивному рішенні входження на ринок. Крім того, не потрібно недооцінювати той факт, що законодавство держав може містити обмеження щодо виходу банківських груп на внутрішній ринок такої країни та їх діяльність в силу сформованої специфіки. Також можна зустрітися з

наступною практикою деяких держав, коли наглядовий орган лімітує певні види банківської діяльності, наприклад, залучення вкладів філіалами.

Як було зазначено в попередніх розділах фінансова нестабільність сьогодення зумовлює важливість розробки сучасних підстав валютно-фінансової та грошово-кредитної політики в Україні, як одного із ключових показників економічного розвитку в умовах світової економічної кризи. Модернізація національної економіки на інноваційних засадах є однією із ключових задач новітньої державно-економічної політики в умовах глобалізації та становить суттєве підґрунтя для збереження її конкурентоспроможності, окреслює реформування організаційних структур відносно теперішніх напрямків розвитку та формування світової економічної кон'юнктури та з дотриманням особливостей ринкових змін в державі.

Варто ще раз наголосити, що українська банківська система є дворівневою і складається з Національного банку України, як центрального банку, та комерційних банків, а також філій транснаціональних банків, що сформовані та працюють на території України згідно з положеннями чинного законодавства. Законом України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що банківською установою з іноземним капіталом вважається банк, в якому що найменше 10 % власного капіталу належить іноземним інвесторам [60, с. 6].

Зміни, що були внесені у 2006 році до Закону України «Про банки і банківську діяльність», становили підготовчі кроки направлені на вступ України в СОТ, таким чином було встановлено, що відповідно з моменту вступу України до цієї торгової організації іноземні банківські установи мають право відкривати на території нашої держави філії. В той же час розміщення філій можна було робити лише тим банкам, які мали високі стандарти банківського нагляду, при цьому біли визначені вимоги щодо мінімального розміру власного капіталу таких банківських установ.

Таким чином, після офіційного набуття Україною членства в СОТ в 2008 році, однією з основних обов'язкових умов такого членства було

здійснення реформ щодо лібералізації доступу іноземного капіталу на національний фінансовий ринок. Відповідно до внутрішньодержавного законодавства України іноземна банківська установа має право відкриття філій в Україні за наступних умов: 1) країна де зареєстрована іноземна кредитна установа, має належати до держав, які приймають участь в міжнародні співпраці щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму та здійснює взаємодію з міжнародною організацією з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання грошей (FATF); 2) між НБУ та регулюючим органом банківського нагляду держави, де зареєстровано іноземний банк, укладена угода щодо співпраці в сфері банківського нагляду, гармонізації їх принципів та умов; 3) банківський нагляд в країні реєстрації іноземного банку має відповідати базовим принципам ефективного банківського нагляду визначеного Базельським комітетом; 4) мінімальний розмір власного капіталу філії на момент її ліцензування має бути не меншим 10 млн євро; 5) має бути письмове зобов'язання іноземної фінансово-кредитної установи про безумовне виконання ним зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю його філії на території України [61, с. 20].

Крім того діяльність філій закордонної банківської установи має притримуватись вимог та нормативно-правових актів виданих українським регулятором, який здійснює регулювання діяльності банківських установ та формулює обов'язкові нормативи для філій іноземних банків відповідно до вимог законодавства України. Входження закордонних банків у вітчизняну банківську систему та розширення його присутності на сьогоднішній день стає об'єктивною реальністю глобалізації та відкритості економіки.

Необхідно відзначити той факт, що вже досить довгий час точаться активні дискусії серед великої кількості науковців, політиків, експертів та банкірів щодо переваг та недоліків присутності транснаціональних банків у вітчизняній банківській системі. Цікавим є той факт, що сторони цього дискурсу займають категорично протилежні позиції – від позитивної оцінки

збільшення іноземного капіталу у вітчизняному секторі банківських послуг до жорсткого обмеження транснаціонального капіталу в Україні [62].

Прибічники політики пом'якшення вимог щодо доступу ТНБ на вітчизняний ринок фінансових послуг приводять такі аргументи: швидке та ефективно впровадження передових технологій та методів діяльності банків, що надасть змогу поліпшити ефективність роботи національної банківської системи; збільшення обсягу залучення кредитних та інвестиційних ресурсів, які можна використати для розбудови національної економіки; зменшення можливостей відмивання «брудних» коштів, що у свою чергу зможе дати потрібного імпульсу в розвитку конкурентного середовища та пришвидшення процесу реформування банківської сфери [61, с. 20].

В той же час прихильники більш жорсткого регулювання присутності іноземних банківських груп у банківській системі України обґрунтовують ризики присутності транснаціональних банків на національному ринку схильністю до проведення кредитної політики більше в інтересах великих фірм, а особливо транснаціональних компаній, що може призвести до відтоку капіталу з країни; крім того присутність ТНБ може призвести до послаблення позицій ще не зовсім стійкої та розвиненої банківської системи України; небезпекою лише спекулятивної діяльності, коли банк не буде надавати весь спектр якісних банківських послуг, а лише ті які будуть приносити йому високі доходи [63, с. 204].

Необхідно зазначити, що існує декілька можливих шляхів виходу транснаціонального банківського капіталу на національний фінансовий ринок. Найпростіший з них це відкриття не операційних підрозділів, або представництв. Якщо ТНБ обирає шлях відкриття представництва, то зазвичай, воно є нерезидентом, а його відкриття не передбачає жорстких рамок регулювання відповідними органами, країни яка приймає таку ТНБ. Отже такий спосіб виходу переважно використовується в тих державах, де діють суттєві обмеження на заснування операційних відділень транснаціональних банків. Треба відзначити, що таке представництво не має

окремого статусу юридичної особи, як наслідок вони працюють без ліцензії, отримання якої не передбачається щодо такої форми, і як наслідок такі представництва не можуть здійснювати банківську операційну діяльність. В чому тоді полягає суть її функціональних обов'язків? Таке представництво, переважно здійснює управлінські та маркетингові функції для материнської структури, тобто переважно це надання інформаційних, рекламних, комунікаційних послуг та послуг іміджевого характеру.

Наступною організаційно-правовою формою виходу ТНБ на зарубіжний ринок є відкриття філіалу банку, що також є однією з основних форм. В реаліях сьогодення багато країн застосовують різні види обмежень щодо допуску філій транснаціональних банківських груп на територію своїх країн. Причому такі обмеження використовують не лише держави, що розвиваються, але й країни з високим рівнем розвитку економіки в цілому і банківського сектору в особливості. В той же час деякі країни навпаки обмежують доступ філіалів, але при цьому дозволяють іноземним кредитним установам створювати дочірні структури у вигляді окремих юридичних осіб, що зареєстровані у відповідності до вимог діючого законодавства. Крім того обмежувальними заходами з боку регулюючих органів є чітке визначення кількості можливих філіалів та розміру їх статутного капіталу [64].

З огляду на зазначене вище, можна дійти висновку про те, що іноземний дочірній банк – це іноземна компанія, в якій материнська кредитна установа має контрольний пакет акцій або в будь-який інший спосіб здійснює повноцінний контроль за діяльністю такого банку. Тим не менш такий банк має статус юр особи, яка зареєстрована за місцевим законодавством, має відповідний до нормативно-правових вимог визначений статутний капітал, має повноваження щодо затвердження наглядової ради, але при цьому обсяг операцій, які вона здійснює обмежений до суми власного капіталу такої особи. Таким чином дочірня кредитна організація може проводити операції в межах власного капіталу, який вона початково отримала від головної структури, та відповідно за рахунок грошових ресурсів залучених на

місцевому ринку. Провівши маркетингове дослідження та визначивши свої позиції на ринку, дочірні структури, як правило, здійснюють свою діяльність під брендом материнської компанії, використовуючи її інноваційно-технологічні здобутки, репутацію, іміджеві позиції тощо. Тим не менш не поодинокі випадки, коли молодші структурні одиниці транснаціональної банківської групи провадять свою діяльність під іншим брендом, зокрема це відбувається коли материнський банк купує вже існуючий на фінансовому ринку тієї чи іншої країни банк, який має серйозну ділову репутацію на ринку.

Отже, дочірня банківська організація, будучи резидентом країни місцезнаходження та підлягаючи контролю та нагляду з боку центрального банку країни місцезнаходження, є найбільш цікавою формою присутності для приймаючої держави. Адже такий банк має обов'язок відповідати вимогам місцевого законодавства, платити відрахування в державний бюджет країни базування, відповідати за свої зобов'язання перед кредиторами своїм капіталом, а також нести відповідальність перед місцевими вкладниками. В той же час, зазвичай дочірні банки стають ще більш надійними для місцевих вкладників, через те що вони можуть стати учасником системи гарантування вкладів фізичних осіб і відповідно здійснювати діяльність не лише в корпоративному, але й і роздрібному секторі. Крім того, якщо материнська структура подає документи на визнання її банкрутом, це не обов'язково відбивається на дочірніх юридичних особах та, навпаки, якщо є необхідність закриття дочірньої компанії, то це не обов'язково несе суттєві негативні наслідки для материнської структури.

З огляду на зазначене вище, вважаємо за доцільне розглянути основні принципи регулювання процесів інтеграції національного та транснаціонального банківських капіталів. Головним з яких є захист національного банківського капіталу на державному рівні [65]. Цей принцип

визначає специфіку доступу та діяльності на внутрішньому ринку транснаціональних банків:

- більш вимогливі правила при наданні ліцензії для транснаціональних банків, ніж для вітчизняних банків, з метою захисту їх конкурентоспроможності;

- незначний характер банківських операцій, що з одного боку визначається формою присутності ТНБ на вітчизняному ринку (представництво, філія, чи дочірня компанія), а з іншого небажанням переважної більшості закордонних банківських організацій здійснювати операційну роботу по кредитуванню фізичних осіб, житлово-комунального сектору, чи будь-якого іншого виду роздрібних банківських операцій;

- високий ступінь кредитних і валютних ризиків;

- невисока участь закордонних банків у вітчизняних банківських інститутах.

Саме ця специфіка не дозволяє в повному обсязі використовувати плюси від входження іноземного капіталу на фінансовий ринок України, перед усім – отримання доступу до додаткових джерел фінансування, отримання сучасних, передових банківських технологій, покращення управлінських спроможностей вітчизняних банків та відповідно їх експансії на закордонні фінансові ринки.

Однак як зазначають дослідники О.О. Лапко та А.М. Демченко, необхідно доповнити вищезазначений перелік критеріїв допуску закордонних банків в національний банківський сектор вимогою направлення частину своїх банківських ресурсів та розбудову відповідної інфраструктури та технологічності, виведення на більш ефективний рівень систем внутрішнього аудиту та конторою, а також удосконалення систем державного регулювання країни, до якої вони належать. Крім того необхідно запровадити стимулюючі нормативи для здійснення більшого об'єму банківських операцій, передбачивши режими діяльності з повним переліком банківських операцій (з передбаченими стимулюючими заходами державного регулювання) та

обмеженим переліком банківських операцій, які не стимулюються [63, с. 204].

Допоміжними заходами контролю щодо належного виконання транснаціональними банками визначених нормативів можна вважати збільшення ролі аудиторських компаній та спеціалізованих комісій щодо банківського нагляду, які використовують в державному регулюванні банківської сфери більшості розвинутих країн.

На нашу думку ці заходи щодо регулювання допуску транснаціонального капіталу на вітчизняний ринок банківських послуг дозволять більш повно використовувати потенціал іноземних банків для зміцнення банківської системи України, що сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності та, як наслідок, дозволить покращити обслуговування споживачів банківських послуг.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі було проведено дослідження міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних банків, було розкрито сутність та правові передумови їх виникнення. Дослідження та розкриття ключових компонентів діяльності транснаціональних банків в умовах глобальної фінансової інтернаціоналізації банківської діяльності, як на глобальному, так і на регіональному рівнях дало автору сформулювати наступні висновки:

1. Транснаціональний банк за своєю природою є великою універсальною транснаціональною структурою, яка здійснює посередницьку роль в обігу кредитно-грошового капіталу, має розгалужену мережу закордонних представництв, філій та дочірніх компаній, а також здійснює при тісній взаємодії з країнами перебування контроль за валютними і кредитними операціями.

Аналіз праць фахівців в цій галузі дозволив зробити висновок, що транснаціональні компанії та транснаціональні банки тісно взаємопов'язані між собою. При цьому кожен з них здійснює конкурентні переваги в своїй сфері, перші в промисловій, інші в сфері перерозподілу капіталу. Цілком слушно можна погодитись з деякими науковцями, стосовно того, що ТНБ являють собою свого роду різновид ТНК. Потрібно також визнати той факт, що на сьогоднішній день транснаціональні банківські групи відіграють вирішальну роль в залученні та перерозподіленні капіталу по всьому світу.

2. В умовах фінансової глобалізації яка почалася з 70-х років минулого століття діяльність транснаціональних банків почала поступово перетворюватися на діяльність транснаціональних банківських груп, що проявлялося в більш глобальному розширенні географії їх діяльності, що стало можливим під впливом двох чинників внутрішніх та зовнішніх. Внутрішні подиктовані вимогами споживачів банківських послуг до якості банківських продуктів, більш жорстке регулювання з боку національних регуляторів, ускладнення механізмів співпраці банківських та інших

фінансових установ тощо. Зовнішні чинники зумовлюються збільшення обсягів та розширення масштабів діяльності банківських установ за рахунок нових сфер фінансових послуг, уніфікація міжнародного регуляторного механізму, більш жорсткі вимоги до фінансової стабільності банків завдяки впровадженню новітніх міжнародних стандартів визначення стійкості банків та перегляд механізму оцінки ризиків за критеріями визначеними в рекомендаціями Базель I, II, III, в тому числі щодо лібералізації валютних обмежень в операціях між банками тощо.

3. За останні 50 років міжнародна банківська система пройшла складну еволюцію свого розвитку: від панівного становища американських транснаціональних банків у 50-60-ті роки пов'язану перед усім з рециркуляцією нафто доларів та кредитуванням країн-імпортерів нафти та інвестуванням членів ОПЕК; підсилення ролі японських банків у 70-ті роки, стадію коли сформувався збалансований трикутник між США, Японією та ЄС в 80-90-ті рр., що характеризується високими темпами валютної інтеграції та глобалізацій ними процесами на міжнародних ринках фінансових послуг; сучасний стан розподіленого лідерства, для якого властиві збалансовані позиції банківських установ розвинутих країн до яких долучився Китай та формування і діяльність суттєво нової фінансової структури Continuous Link Settlement Bank, що здійснює безпеку, стабільність та надійність міжбанківських розрахунків.

4. Було визначено, що міжнародна фінансова система складається із трьох основних компонентів: фінансового ринку, фінансових посередників та фінансових регуляторів. При цьому важливо зазначити, що транснаціональні банки як основний фінансовий посередник підлягає правовому регулюванню в двох площинах міжнародній та національній. При цьому національний рівень регулювання при будівництві організаційно-економічного механізму банківської системи складається з трьох фундаментальних рівня: рівень законодавчих органів; рівень державних регулюючих органів; рівень саморегулюючих організацій.

Міжнародно-правовий рівень регулювання в свою чергу представлений: рівень багатосторонніх договорів в сфері торгівлі, протидії легалізації грошей отриманих незаконним шляхом, в сфері інноваційно-технологічної співпраці тощо; рівень двосторонніх договорів в сфері уникнення подвійного оподаткування, співпраця з центральними банками та органами нагляду за фінансовими установами іноземних держав тощо; рівень міжнародних організацій, який представлений з одного боку співпрацею держав з різноманітними організаціями такими як МВФ, МБРР, ЄБРР та інші, а з іншого адаптація свого національного законодавства у відповідність до директив та рекомендацій Базельського комітету, який є найавторитетнішою організацією в банківській сфері. При чому ці рекомендації є гарним прикладом дії норм м'якого права «soft law», адже не зважаючи на те, що вони не мають обов'язкового характеру однак більшість країн учасниць цього комітету, і не тільки учасниць адаптують свої норми в рамках співробітництва з банками та органами нагляду з усього світу.

5. Було проаналізовано генезу становлення та специфіку регулювання банківського сектору в Європейському Союзі, який бере своє коріння в Римському договорі 1957 року в якому закладалися чотири основні свободи: свобода руху товарів, осіб, послуг та капіталів, що безперечно послужило основним поштовхом для подальшого створення та функціонування єдиного ринку фінансових послуг ЄС. Крім того як формування єдиного фінансового ринку ЄС, так і єдиного банківського ринку складалося з трьох етапів, на кожному з яких вирішувалися свої завдання. Перший етап характеризується поступовим зближенням правового регулювання держав-членів, а також запровадження єдиної ліцензії банківських послуг, другий характеризувався посиленням повноважень наглядових органів, а також прийняття і втілення 5-ти річних стратегій розвитку, третій етап характеризується прийняттям більш жорстких вимог власного капіталу, запровадження ризик-орієнтованого підходу на підвищення ефективності контролю управління основними ризиками

діяльності банків, а також створення системи Європейської системи фінансового нагляду. Також було проаналізовано, як принцип єдиної банківської ліцензії посприяв формуванню Європи як одного із сучасних фінансових центрів та дав початок багатьом транснаціональним банківським групам.

6. Здійснено аналіз формування та розвиток регулювання банківської діяльності в США, від перших національних банків до сучасної розгалуженої системи на чолі якої стоїть Федеральна резервна система. В той же час цей орган ФРС поєднує в собі як державні так і приватні, централізовані та децентралізовані елементи. Було показано як кризові явища поступово формували сучасну систему банківського регулювання в США, яка на сьогоднішній день складається з: Федеральна резервна система; Федеральна корпорація зі страхування депозитів; Служба контролера грошового обігу; Банківські департаменти при урядах штатів. Крім того до інших органів, наділених функціями контролю за фінансово-кредитними установами належить: Міністерство юстиції; Комісія з бірж та цінних паперів; Федеральна торгівельна комісія; Американська асоціація банкірів; Асоціація незалежних банкірів тощо. Саме ця правова конструкція дозволила поступовому створенню та розширенню своєї діяльності банківським установам які поступово перетворилися на транснаціональні банки з домінуванням в 50-60-ті роки ХХ ст. Варто відзначити, що специфікою американської банківської системи є те, що за роки існування цієї системи, яка налічує близько 140 років було прийнято більше 100 нормативно-правових актів, більшість з яких є чинними й сьогодні, звичайно, з певними поправками, що були вироблені як відповідь на численні кризи.

7. Аналіз вітчизняного нормативно-правового регулювання банківської діяльності показує, що він формувався під значним впливом континентальної системи регулювання банківської сфери і складається з двох рівнів: на першому рівні знаходиться НБУ, на другому рівні — комерційні банки різних форм власності, спеціалізації та територіального статусу. Крім

того було розглянуто сучасний стан та тенденції подальшого розвитку регулювання банківської діяльності в контексті угоди про асоціацію України з ЄС та необхідність повноцінного запровадження рекомендацій Базельського комітету у вітчизняний правопорядок, що дасть змогу банківській системі адекватно та ефективно реагувати на різного роду виклики.

8. Було встановлено що завдяки покращенню управлінської ланки в ТНБ після світової фінансової кризи 2008-2012 рр., що базувалося на рекомендаціях провідних банківських організацій світу, простежується виразна тенденція повернення довіри до міжнародних банківських установ. Це проявлялося двояко, в економічно-правовому аспекті слабкі банки були визнані банкрутами, та за допомогою процедур злиття та поглинання (M&A) були куплені більш потужними фінансовими організаціями. З іншого боку, суттєво посилюється регуляторний вплив міжнародних організацій до транснаціональних банків в частині дотримання нормативів фінансової стабільності і ліквідності, управління міжнародними фінансовими ризиками і т.і.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Король М.М., Носа А.М. Аналіз діяльності транснаціональні банки в умовах глобалізації та транснаціоналізації світової економіки. Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С.100–104
2. Мозговий О., Оболенска Т., Мусієць Т. Міжнародні фінанси: навчальний посібник. Київ: КНЕУ. 2005. 557 с
3. Макарчук К. О. Транснаціональні корпорації та транснаціональні банки як суб'єкти міжнародного бізнесу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. 68 Економіка. Країнознавство. Туризм. 2014. № 1144. Вип. 3(1). С. 41-46
4. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: навч. посіб. / за ред. Якубовського С. О., Козака Ю. Г. Київ: Центр учбової літератури. 2014. 472 с.
5. Конвенція про транснаціональні корпорації: ратифіковано із застереженням Законом України № 921-XIV від 13 липня 1999 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_193.
6. Стрельник С. О. ТНК як інституційна форма транснаціоналізації національних економік. Економіка та держава. 2015. №4. С. 61-65.
7. Кохан І.І. Поняття і юридичні ознаки транснаціональних корпорацій. Науково-інформаційний вісник. 2009. № 1. С. 45-48.
8. Голиков А. П. Международные экономические термины : словарь-справочник : учебное пособие / А. П. Голиков, П. А. Черномаз. – К. : Центр учебной литературы. 2008. 376 с.
9. Поляков В. В. Мировая экономика и международный бизнес: учебник / В. В. Поляков, Р. К. Щенина. – 5-е изд., стереотип. М. : 2008. – 681 с.
10. Ключко Л. А. Транснаціональні банки: позитивний вплив і негативні наслідки для національних банківських систем. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 8 (110). С. 257–264

11. Оглобля Я. О. Теоретичні підходи до регулювання банківської діяльності в країнах світу. Економіка та держава. 2015. № 1. С. 116–120.
12. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка : підручник : у 2 кн. / С. М. Панчишин, П. І. Островерх, В. Б. Буняк та ін. Кн. 1 : Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. Київ : Знання. 2009. 732 с.
13. Крупка І. М. Теоретико-методологічні основи дослідження фінансового ринку. Бізнес Інформ. 2018. № 4. С. 286-296. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_4_41.
14. Корнеєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія. Київ : Основа/ 2007. 192 с.
15. Боди З., Мертон Р. Финансы. М. : ИД «Вильямс», 2007. 348 с.
16. Корнеєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія. Київ : Основа, 2007. 192 с.
17. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України : монографія / А. О. Єпіфанов, І. О. Шкільник та ін. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. 258 с.
18. Крупка І.М. Фінансовий ринок України в умовах інтеграції у світовий фінансовий простір : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Крупка Ігор Михайлович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2021. - 41 с.
19. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва, та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
20. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 28.04.2023 № 3480 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (Дата звернення: 08.06.2023)
21. Шкільник І. О. Особливості державного регулювання фінансового ринку в Україні. Світ фінансів. 2007. № 4 (13). С. 86 – 93

22. Бюджетний кодекс України : Закон України від 06.05.2023 № 2456 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 08.06.2023)
23. Податковий кодекс України : Закон України від 06.05.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 08.06.2023)
24. Митний кодекс України : Закон України від 01.06.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 08.06.2023)
25. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 28.04.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 08.06.2023)
26. Про Національний Банк України : Закон України від 06.05.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення 08.06.2023)
27. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія. Івано-Франківськ; Снятин: ПрутПринт, 2008. 260 с.
28. Мірошниченко О.А., Сенаторов М.В., Сенаторова О.В. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно-правове дослідження. К.: Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України, 2007. 340 с.
29. Capie F. H., Wood G. E. Monetary Unions: Theory, History, Public Choice. London, New York: Routledge, 2003. P. 50-54.
30. Драчов О.В. Генеза правового регулювання ринку фінансових послуг ЄС. Вісник. Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2020. №23. С. 121-127
31. Редзюк Є.В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2017. № 10. С. 171-183. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_10_22

32. The First Council Directive on the co-ordination of laws, regulations, and administrative provisions relating to the taking-up and pursuit of the business of the credit institutions, 77/780/EEC // OJ L 32/30 of 17 December 1977.

33. Друга Директива Ради 89/646/ЄЕС «Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних актів, які стосуються початку і здійснення діяльності кредитних установ, та внесення змін до Директиви 77/780/ЄЕС» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_353#Text (дата звернення 08.06.2023)

34. Савчук С.С. Розвиток європейського співробітництва в сфері пруденційного регулювання банківської діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 44-45. С. 105 – 107.

35. Ernoult J., Hemetsberger W., Schoppmann H., Wengler C. European Banking and Financial Services Law. Ghent: Larcier, 2008. P. 20.

36. Judgment of the European Court of 20 February 1979. ReweZentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (Case 120/78). // European Court Reports. 1979. P. 649.

37. Howell E. Jackson Regulation of financial institutions. - American casebook series / Howell E. Jackson. - St. Paul, Minn.: West Group, 1999. 1150 p.

38. Clarotti P. The Harmonization of Legislation Relating to Credit Institutions. CMLRev. 1982. 755 с.

39. Директива Європейського Парламенту і Ради 2013/36/ЄС «Про доступ до діяльності кредитних установ і пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, про внесення змін до Директиви 2002/87/ЄС та про скасування директив 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС» від 26.06.2013 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-13#Text (дата звернення 08.06.2023)

40. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 575/2013 «Про пруденційні вимоги для кредитних установ та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 648/201» від 26.06.2013 URL :

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_043-13#Text (дата звернення 08.06.2023)

41. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a18 (дата звернення 08.06.2023)

42. National Archives. "From Alexander Hamilton to Robert Morris, [30 April 1781] URL: <https://founders.archives.gov/documents/Hamilton/01-02-02-1167> (дата звернення 06.06.2023)

43. Federal Reserve History. "The Second Bank of the United States URL: <https://www.federalreservehistory.org/essays/second-bank-of-the-us> (дата звернення 06.06.2023)

44. Ranajoy Ray Chaudhuri. The Changing Face of American Banking Deregulation, Reregulation, and the Global Financial System. Palgrave Macmillan New York. 279 p.

45. Historical Timeline. Federal Deposit Insurance Corporation. 2014. URL: <https://www.fdic.gov/about/history/timeline/1850-1899.html> (дата звернення 06.06.2023)

46. James Chen 1913 Federal Reserve Act: Definition and Why It's Important URL: <https://www.investopedia.com/terms/f/1913-federal-reserve-act.asp> (дата звернення 06.06.2023)

47. Науменкова С. Нові тенденції в монетарній політиці та діяльності центральних банків у посткризовий період. Банківська справа. 2011. № 5. С. 12 -29

48. Barth J. Industrial Loan Companies Supporting America's Financial System. Milken institute. 2011. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=af4e2442b5117b640fea2c3a6b66d882edd4e596> (дата звернення 06.06.2023)

49. Julia Kagan. The Gramm-Leach-Bliley Act of 1999 (GLBA) Purpose, Implication URL: <https://www.investopedia.com/terms/g/glba.asp> (дата звернення 06.06.2023)

50. Балянт Г. Особливості організації системи банківського нагляду, регулювання та контролю у Сполучених Штатах Америки. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2013. № 18. С. 17 – 24

51. The Dood-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (HR 4173). Washington. 2010 URL: <https://www.congress.gov/bill/111th-congress/house-bill/4173> (дата звернення 06.06.2023)

52. Хачатурян В.Х., Хачатурян Т.Х. Про виникнення та історію правового регулювання банківської діяльності України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2021. № 1. С. 91 – 94.

53. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 17.1.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-12#Text> (дата звернення 08.06.2023)

54. Постанова правління НБУ № 167 Про хід виконання постанови Правління Національного банку України N 40 від 25 лютого 1995 року «Про невідкладні заходи щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їх ліквідності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0167500-95#Text> (дата звернення 08.06.2023)

55. Постанова Правління Національного банку України від 31.01.1996 р. № 20. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0020500-96>. (дата звернення 08.06.2023)

56. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 20.09.2001 р. № 2740-III. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2740-14> (дата звернення 08.06.2023)

57. Дідківська Д.І., Панькевич В.М. Правове регулювання банківської діяльності: зарубіжний досвід. Класичний приватний університет. № 5. 2017. С. 290 – 292

58. Савчук С.С. Основні напрями удосконалення банківського законодавства України з метою імплементації Основних принципів ефективного банківського нагляду. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2017 р. №5. С. 46 – 51
59. Регулювання фінансового сектору України значно наблизилося до європейських стандартів. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/regulyuvannya-finansovogo-sektoru-ukrayini-znachno-nablizilosya-do-yevropeyskih-standartiv> (дата звернення 08.06.2023)
60. Банківські операції і послуги: Навч. посіб.для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2006. 456 с.
61. Васюренко, О. В. Банківський нагляд. : підручник / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. К. : Знання, 2011. 502 с.
62. Галайко Н. Р. Присутність іноземного та російського капіталу в банківській системі України. Ефективна економіка. 2015. № 4.URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3956> (дата звернення 08.06.2023)
63. Лапко О.О. Демченко А.М. Іноземні банки на ринку банківських послуг України та проблеми їх державного регулювання. Бізнес Інформ. 2016. № 12. С. 200-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_12_33
64. Ткаченко Н. В. Вибір стратегічних альтернатив експансії транснаціонального банківського капіталу: сучасна парадигма, реалії та перспективи / Н. В. Ткаченко, О. М. Момот, С. А. Стойка // Фінанс.-кредит. діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. 2019. Вип. 4. С. 12-21.
65. Дзюблюк О., Владимир О. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків. Вісник Національного банку України. 2014. № 5. С. 26–33.
66. Драчов, О.; Осипова, О.. Теоретичні підходи до регулювання діяльності транснаціональних банків. Міжнародна науково-технічна конференція "АВІА", 2023. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/AVIA/AVIA2023/paper/view/9592/7922> (дата звенення 18.06.2023)